

Dr. Jernej Zupančič

Univerza v Ljubljani,
Filozofska fakulteta,
Oddelek za geografijo
jernej.zupancic@ff.uni-lj.si
COBISS: 1.02

Krizne migracije v sredozemskem prostoru in njihove evropske posledice

Crisis Migrations in Mediterranean Space and their European Consequences

Povzetek

Čezcelinske selitve spadajo danes med najbolj vplivne in zelo problematizirane družbene tematike. Sredozemski prostor je zaradi svoje lege tem procesom zdaj še posebej izpostavljen. Iz izrazito stičnega prostora se spreminja v mejišče, iz središčnosti je postal periferija. Prispevek pojasnjuje okoliščine sodobnih selitvenih tokov predvsem v Sredozemlju in prek njega, analizira njihove vzroke in potek ter ocenjuje njihove posledice. Razdeljen je na tri dele. V prvem so prikazana nova geopolitična razmerja nastopajočega večpolarnega sveta. Za Sredozemski prostor sta značilni razširitev kriznih območij ter rastoča moč regionalnih sil, predvsem Turčije. Drugi del je namenjen prikazu mehanizma sodobnih selitev, tako ekonomskih kakor političnih. Slednje v pomembni meri postajajo orodje sodobnih geopolitik. V tretjem delu sledi razprava o posledicah novih množičnih selitev predvsem v evropskih državah. Selitve in njihovo reguliranje so povsem upravičeno postale izjemno pomembna evropska tema, ker zadevajo vprašanja identitete, varnosti in ekonomije in zaradi posrednih učinkov korenito spreminjajo evropsko družbo.

Ključne besede: selitve, begunci, krizna območja, geopolitika, politična geografija, EU, Sredozemlje

Abstract

Recent migrations are one of the most influential and therefore frequently discussed social issues. Due to its location, the Mediterranean area is particularly exposed to these processes. From a distinctly interconnected space, it changes to the frontier, and merged from central to the peripheral position. The article explains the circumstances of modern migration flows, analyzes their causes and course, and assesses their consequences. It is divided into three parts. The first shows the new geopolitical relationships of the multipolar world that is performing. The Mediterranean area is characterized by the expansion of crisis areas and the growing strength of regional forces, notably Turkey. The second part shows the mechanism of modern migrations, both economic and political. The latter become an important tool of modern geopolitics. The third part is followed by a debate on the consequences of new mass migrations, especially in European countries. Migrations and their regulation have rightly become the core European theme as they concern the questions of identity, security and economics, and because of indirect effects that might radically change European society.

Keywords: migration, refugees, crisis areas, geopolitics, political geography, EU

Uvod

Sredozemski prostor je v zadnjem desetletju priča zelo dinamičnih sprememb, v katerih igrajo selitve glavno vlogo. Selitveni pritisk od juga proti severu je sicer že star pojav (Adey, 2010), obseg, način in posredno ter neposredno sprožene posledice množičnih selitev po letu 2011 pa so postavile ta prostor v središče razprav o prihodnosti Evrope. Dogajanje med letoma 2013 in 2016 je pozneje dobilo naziv »evropska migracijska kriza« (Zupančič, 2017: 5). Južnoevropske države ali pa EU kot celota so se s pritiski ilegalnih selivcev soočale že prej in tudi oblikovale obsežen organiziran nadzor meja (Atlas der Globalisierung, 2012: 50), vendar pa so se kljub pomoči vojaških struktur zveze NATO ter posebej za mejni nadzor oblikovane agencije Frontex soočile z velikimi težavami. Sredozemski prostor je bil v novejših obdobjih predvsem stičišče: najpomembnejša velika turistična regija na svetu. Selitveni procesi ter spremembe, ki jih ti posredno in neposredno sprožajo v evropskih družbah, pa ga vse bolj preoblikujejo v dobro varovano mostišče in mejišče.

Prispevek pojasnjuje okoliščine sodobnih selitvenih tokov v Sredozemskem prostoru, analizira njihove vzroke in potek ter ocenjuje njihove posledice. Razdeljen je na tri dele. V prvem so prikazana nova geopolitična razmerja nastopajočega večpolarnega sveta. Za Sredozemski prostor je značilna razširitev kriznih območij v zaledju ter rastoča moč regionalnih sil, predvsem Turčije. Drugi del je namenjen prikazu mehanizma sodobnih selitev, predvsem tistih v kriznih razmerah. Te postajajo orodje sodobnih politik in meddržavnih odnosov. V tretjem delu sledi razprava o možnih posledicah novih množičnih selitev, ker zadevajo vprašanja identitete, varnosti in ekonomije in zaradi posrednih učinkov korenito spreminjajo evropsko družbo.

Analize hitre rasti svetovnega prebivalstva so že vsaj pred dvema desetletjema napovedovale scenarije povečanih selitvenih pritiskov proti Evropi, Severni Ameriki in Avstraliji. Nagla demografska rast v ekonomsko šibkih državah ter povečan pretok informacij sta bila pri tem pomembnejša od regulacije imigracijskih politik v razvitih državah (Skeldon, 1997). Te so sledile premisi ekonomske koristnosti, ki jo prinaša poceni delovna sila; omejevanje na kvote in začasne statuse sta bili poglobitvi potezi za zadostitev kadrovskih potreb (Verlič Christiansen, 2002). »Gastarbajterstvo« je bilo pojav razvitih držav atlantske, srednjeevropske in skandinavske Evrope. Evropa je, kar se selitvene dinamike tiče, izrazito polarizirana

celina. Države Iberskega, Apeninskega in Balkanskega polotoka s Podonavjem in Poljsko vred so že desetletja rezervoar delovne sile za atlantsko-skandinavski lok ter nemško govoreče države Srednje Evrope. Imigracijska politika je bila zato povsem v domeni teh držav, deloma tudi zaradi opazne mere priselitev iz nekdanjih kolonij (Klemenčič in Maver, 2017). Oblikovanje EU kot deklarirano najmočnejšega gospodarstva na svetu ter napovedi širitvenega procesa so stopnjevali pričakovanja po priseljevanju iz nerazvitega dela sveta (Husa, Parnreiter, Stacher, 2000). Po nekaterih ocenah bi se lahko proti stari celini v naslednjih desetletjih zgrnilo več deset milijonov ljudi iz gosto naseljenih regij Afrike in Azije s pomanjkljivimi resursi (Munz in Reiterer, 2007). EU je že zaradi razmer na notranjem trgu delovne sile skušala regulirati pretok med centralnimi in perifernimi območji, zunanje pa načeloma omejevati predvsem zaradi socialnih razlogov. Oblikovali so dokaj strog nadzor nad zunanjimi mejami, predvsem zaradi opaznih migracijskih pritiskov. Nastal je »Schengen« in s tem sistem nadzora zunanjih meja EU (Neal, 2007). Obsežen in razmeroma rigorozen sistem nadzora migracij je doživel svojo veliko preizkušnjo že kmalu po nastopu velike gospodarske krize leta 2007. Od leta 2013 dalje se Evropa soočila z velikim pritiskom beguncev in migrantov. Konec leta 2015 je število presešlo 5 milijonov, se nadaljevalo v prve mesece leta 2016, potem se je začel trend nekoliko umirjati (Zupančič, 2017: 11). Zaradi obsega, dinamike, okoliščin in posledic je bilo dogajanje poimenovano »evropska migracijska kriza«. Časovno je sledila svetovni gospodarski krizi in sovpadala z obujenimi zaostrovanji med ZDA, EU in Rusijo ter zaostrovanji med velikimi geopolitičnimi bloki. Hkrati so se povečevala nasprotja »Zahoda« in »islamskega sveta« in se v Evropi izrazila z vrsto terorističnih napadov, v kriznih območjih s pretežno islamskim prebivalstvom pa z radikalizacijo muslimanov. Čeprav so se selitveni pritiski zaradi kriznih razmer na drugih celinah periodično pojavljali tudi že prej, so obseg selitev, regionalni značaj, kulturne značilnosti in politične dimenzije dejansko predstavljali dokaj nov položaj. Evropska javnost, politika in tudi stroke so se polarizirale. Uveljavljeni pojem »beguncev« je kmalu nadomestil nevtralnejši (žal precej netočen!) izraz »migrant«, »ilegalnost« selivcev je postala neželen ali celo prepovedan pojem, ki je v diskurzu o teh tokovih skoval pojem »politične korektnosti«. O redkokaterem procesu je v javnosti, strokah in politiki toliko različnih ter nasprotujočih si stališč, manipulacij, protislovij, prikrievanja, tendencioznega in enostranskega poročanja. Pojem »migrant« je dobil povsem

Za Sredozemski prostor je značilna razširitev kriznih območij v zaledju ter rastoča moč regionalnih sil, predvsem Turčije.

Nadzor nad imigracijskim pritiskom ostaja ena od najpomembnejših evropskih notranje- in zunanje-političnih tem, Sredozemlje pa širok strateški pas, na katerem se preizkuša tudi prihodnost združene Evrope, njene stabilnosti in identitete.

Pri množičnih selitvenih tokovih je treba upoštevati druge oblike kolektivnega ravnanja, kot je na primer prisotnost ideološke podlage, religije, vrednostnega sistema, socialnih omrežij, kolektivnega spomina pa tudi drugih lastnosti prebivalstva, če se omejimo samo na populacijo, ki je neposredno udeležena v tem procesu.

novo konotacijo in ga tako mediji kot politika pogosto uporabljajo kot apriorno ideološko sidrišče, ga razumejo in razlagajo dihotomno (za ali proti) in prezirajo korenitejšo razpravo o pojavu samem ter še bolj o njegovih možnih socialnih, ekonomskih, kulturnih in varnostnih posledicah.

Sicer ima Evropa v novejši zgodovini precej bogate izkušnje z množičnimi selitvami. Pred dobrim stoletjem so evropski izseljenci polnili Ameriko in ustvarjali kolonije. Naseljevali so se tudi v razvitih območjih evropske populacijske in industrijske osi (Klemenčič in Maver, 2017: 81–94). Po prvi svetovni vojni so preselili skoraj 9 milijonov prebivalcev (Magocsi, 2002: 46–49), v desetletju po drugi svetovni vojni je vsaj 20 milijonov zamenjalo državo bivanja (Mazower, 2002). V obeh primerih so bile selitve ukrep uveljavljanja doktrine homogene nacionalne države (Kosmač, 2017), ki pa je vsaj deloma blažil velike demografske izgube med drugo svetovno vojno. Po dekolonizaciji od leta 1950 dalje so se v »države matice« vračali vojaki in uradniki, sledili so jim tudi precej številčne trume domačega prebivalstva. Države atlantskega loka so postajale vse bolj etnično in kulturno heterogene. V Srednji Evropi in Skandinaviji so se od šestdesetih let 20. stoletja dalje uveljavljalečasne selitve zaradi dela – t. i. gastarbajterstvo. Občasno so prihajale tudi manjše skupine imigrantov s kriznih območij, še posebej v devetdesetih letih 20. stoletja z območij nekdanje Jugoslavije ter Albanije (Zupančič, 2009, 86–87). Evropski integracijski procesi so ustvarili nove priložnosti za iskanje dela in kariere, selitvene smeri pa so ostale iste. Oblikovale so se številne etnične diaspore, kulturna sestava prebivalstva zlasti zahodnoevropskih družb je postala zelo pestra (Prevelakis, 1996). Svetovno gospodarsko krizo od leta 2007 dalje je najbolj ostro občutila prav Evropa; velika brezposelnost je ponovno silila ljudi v čezmorsko emigracijo. Zunaj svojih držav dela skoraj 8 milijonov državljanov EU, brezposelnih je okrog 23 milijonov (Unemployment statistics, 2015). Zaradi eksodusa mladega, izobraženega prebivalstva se pojavlja problem socialne in kulturne vzdržnosti teh družb. Nekatere države kot Nemčija, Švica, Avstrija, države Beneluksa in skandinavske države so zaradi reform na trgu dela gospodarsko razmeroma hitro okrevale. Več kot polovica držav EU, med njimi vse južnoevropske države, pa ni bilo tako uspešnih. Vsi trije južnoevropski polotoki so namreč tudi po preteku najbolj masovnih pritiskov selitev med letoma 2013 in 2016 zadržali večino slabosti gospodarske in socialne ureditve, še naprej izgubljajo lastno mlado prebivalstvo zaradi odseljavanja,

hkrati pa so stalno soočene z nadaljevanjem migracijskih pritiskov prek Sredozemlja. Nadzor nad imigracijskim pritiskom ostaja ena od najpomembnejših evropskih notranje- in zunanje-političnih tem, Sredozemlje pa širok strateški pas, na katerem se preizkuša tudi prihodnost združene Evrope, njene stabilnosti in identitete.

Metodološke opombe

Politična geografija in še posebej geopolitika ne operirata veliko s čvrsto določljivimi kategorijami, zato je pristop primernejši izraz kot pa metoda. Preučevanje tako dinamičnih in obenem družbeno visoko občutljivih pojavov, kot so državni ustroj, kulturna samobitnost, narodna identiteta ter mednarodne selitve, zahteva poseben pristop. Omenjeni pojavi so zelo variabilna stalnica sodobnosti. Nanje vpliva vrsta dejavnikov, zato jih je težko ali povsem nemogoče natančno izmeriti. Ocene in druge oblike ugotavljanja številčnosti, smernosti, vplivnosti, časovne določenosti in druge relevantne lastnosti so pogosto edini način opredeljevanja pojavov. Po drugi strani je vrsta na primer medijskih poročil v bistvenih potezah različna in/ali enostranska ter v svojem prikazu selektivna.

Pri geopolitični analizi se je primerno držati preverjenega vrstnega reda:

- a) ugotovitev informacije,
- b) ocena relevantnosti,
- c) interpretacije vzroka, poteka in značilnosti ter
- d) ocena realnega in/ali potencialnega učinkovanja.

Široko vedenje in poznavanje okoliščin sta pomembna prednost teh analiz. Pri interpretaciji se lahko naslonimo na podobne primere iz preteklosti ali iz drugih območij. Ocena verjetnosti je tem boljša, če ima raziskovalec čim več različnih informacij in je čim bolj seznanjen z okoliščinami procesov, ki jih preučuje. Poznavanje tematike in regionalnih značilnosti je zato skoraj ključno. Opozoriti je treba, da je primerjalna metoda lahko hitro zavajajoča prav zaradi poznavanja širših okoliščin preučevanega problema. Prav pri raziskovanju selitvenih pritiskov iz Azije in Afrike proti Evropi so mnogi raziskovalci podlegli skušnjavi in te selitve primerjali z onimi izpred stoletja, ko so se množice Evropejcev priseljevale v ZDA, ali z množičnimi in večinoma organiziranimi selitvami v prvih letih po drugi svetovni vojni. Podobnosti sicer obstajajo, kontekst pa je le do

neke mere soroden. Posebej pri selitvah v kriznih razmerah velja upoštevati tudi druge elemente prostorskega vedenja ljudi ter okoliščine v izvornem, prehodnem in (vsaj okvirno) ciljnim območju. Pri vseh množičnih (in navadno tudi do neke mere kolektivnih) selitvenih tokovih je treba upoštevati druge oblike kolektivnega ravnanja, kot je na primer prisotnost ideološke podlage, religije, vrednostnega sistema, socialnih omrežij, kolektivnega spomina pa tudi drugih lastnosti prebivalstva, če se omejimo samo na populacijo, ki je neposredno udeležena v tem procesu. Te kategorije pa niso preprosto merljive; le oceniti jih je mogoče. Pri geopolitični presoji imajo številčni podatki le okvirno vrednost, tudi zaradi tega, ker je mogoče pogosto računati na manipulativni značaj informacij in dejstvo, da se ljudje individualno in kolektivno ravna po vzorcu, ki pogosto ni racionalen, zato tudi ne logično in še manj empirično preverljiv (Zupančič, 2017: 62–79). Ravnanje (vedenje) ljudi je podvrženo različnim motivom, vzorcem, navadam, vplivom, ideologijam in drugim, številčno težko opredeljivim kategorijam, za katere pa je že a priori mogoče soditi, da bodo imele ali pa že imajo neki vpliv. Operiranje z vzorci ravnanj je tako pogost pristop, čeprav mu je mogoče očitati marsikatero hibo. Raziskovalec zmanjša tveganje s poznavanjem širših okoliščin, ki preverljivo in tudi potencialno vplivajo na iskani proces ali pojav. Pri tem je v dragoceno pomoč metoda uporabe terenskih kazalnikov; pojavov, katerih nastop na nekem območju ali v iskanih procesih lahko pomaga pri razlagi in utemeljevanju (Zupančič, 2017: 177).

Druga temeljna premisa geopolitičnih pristopov pa je izdvajanje nekaterih temeljnih načel, ki jih postavimo kot primarne ali vodilne za interpretacijo pojavov in procesov in so tam tako dolgo, dokler se empirično ne izkaže drugače. Predpostavljamo, da velike in kolektivne spremembe, gibanja in pojavi niso skoraj nikoli »slučajni«, ampak imajo določeno ciljnost, smer in smisel. Nekomu so v interesu, tudi če tega trenutno ni mogoče natančno določiti. Torej je treba (še naprej) iskati vzroke iskanih procesov. Pri tem ima posebno mesto ocenjena kategorija moči, izražena kot ekonomska, vojaška, demografska (kar je mogoče precej natančno opredeliti) pa tudi ideološka ali idejna (na primer radikalizem, nacionalizem), kjer je ocena veliko bolj tvegana. Moč izdvaja interes. Vendar to pogosto velja za sprožitev določenih procesov, ne nujno pa tudi za njihove glavne in stranske učinke. Tipični primer so sproženi vojaški mirovni posegi. Imajo jasen načrt in politično soglasje glavnih akterjev, potek pa pogosto preseneti in po več letih jih lahko

kritiki (zaradi neželenih stranskih učinkov in kolateralne škode) ocenijo kot politično avanturo (prim. Johnson in Kay, 2005). Zato je tem bolj pomembno ocenjevati vse možne učinke; kratkoročne in dolgoročne.

Širši geopolitični okvir: od bipolarnosti do večpolarnosti ter vrnitev realpolitike

Za zadovoljivo razlago povečevanja števila migrantov v kriznih razmerah in v tem okviru tudi beguncev je treba za pojasnitev širših okoliščin seči nekoliko nazaj, v obdobje menjave svetovne bipolarnosti, in vzeti pod lupo celotno območje, s katerega se zdaj sprožajo selitveni tokovi proti Evropi. To se nanaša predvsem na preoblikovanje sveta iz bipolarnega v večpolarnega. Za prikaz sredozemskih selitev so pomembni predvsem razvoj EU, poskusi zadržanja vodilne vloge ZDA, ponovni vzpon Rusije in krepitev Turčije.

Obdobje hladne vojne z vojaškim, ekonomskim in ideološkim tekmovanjem med kapitalističnim »Zahodom« in socialističnim »Vzhodom« oziroma obema glavnima ideološkima poloma, ZDA in Sovjetsko zvezo, se je simbolično končalo s padcem berlinskega zidu. Socialistična ureditev je v letih med 1988 in 1992 na evropskih tleh postala zgodovina. Sledili so tokovi politične tranzicije, ki so razkrojili vse večletne državne tvorbe: Sovjetsko zvezo, Češkoslovaško in Jugoslavijo. Na njihovih tleh so se oblikovale nove nacionalne države. Nacionalizem je tudi na globalni ravni doživljal določeno novo kulminacijo in demantiral, da je ob koncu 20. stoletja presežen kot pomembna, vplivna ideologija in k državotvornosti oziroma na drugi strani državodržnosti orientirana kolektivna sila. Zahodna Evropa, pogodbeno vezana v že precej kompleksno asociacijo Evropsko gospodarsko skupnost (EGS), je imela pred seboj ambiciozen geopolitični načrt: oblikovati Evropsko Unijo (EU) kot enega od novih ključnih globalnih igralcev v času po razkroju socialističnega bloka in Sovjetske zveze. Načrt je predvideval vključitev vseh ali velike večine držav evropske celine, ki sprejmejo pogoje te skupnosti. V seriji pridruževanja je dvanajsterica (1992) postala petnajsterica (1995) in se leta 2004 okreplila za 10 novih držav, večinoma z bivšo socialistično preteklostjo. Kasneje sta se pridružili še Bolgarija in Romunija (2007) ter kot zadnja (2013) Hrvaška. EU je ostala na ravni zapletenega sistema ekonomsko utemeljene zveze. Formirala je enotno, a ne za vse obvezujočo valuto (evro), parlament in proforma vlado (Evropsko

Za prikaz sredozemskih selitev so pomembni predvsem razvoj EU, poskusi zadržanja vodilne vloge ZDA, ponovni vzpon Rusije in krepitev Turčije.

Radikalizacija je dobila prepričljive politične dimenzije tudi v evropskih državah (posebej v Franciji), kjer so koncentracije imigrantov z islamsko veroizpovedjo večje in jih stimulira zavest demografske krepitve tod in še bolj v državah Severne Afrike in Bližnjega ter Srednjega vzhoda.

komisijo) z načeli konseznega kolektivnega delovanja. Na področju kolektivne varnosti pa je zadržala in razširila NATO kot obliko zaveznitva; prav tako ne zavezujoče za vse članice EU.

Za ZDA, nesporno zmagovalko hladne vojne, se je odprlo vprašanje novega svetovnega reda. Čeprav je že v osemdesetih letih naraščala gospodarska moč Kitajske in tudi Indije, so bile ZDA po razkroju socialističnega bloka edina gospodarska velesila s prepričljivim vojaškim instrumentarijem, zmožnim delovati kjer koli na planetu. ZDA so zelo hitro dobile tako priložnost: število ameriških posegov se je tedaj naglo povečalo. Prva priložnost se je ponudila že leta 1991, ko je zaradi iraške invazije na Kuvajt (1990) Sadamov režim doživel veliko zavezniško vojaško intervencijo. V ranljivo geopolitično sliko Bližnjega in Srednjega vzhoda je prišel intervencionizem kot oblika urejanja odnosov, ki se je kmalu (povsem ponesrečeno) realiziral v Somaliji (1992), slabo desetletje pozneje pa v Afganistanu (2001) ter 2003 ponovno v Iraku. Barnett (2004) je kmalu po koncu bipolarnega sveta izpostavil ameriško dilemo vabljive enopolarnosti, a obenem opozoril na realnost večpolarnosti. Blizu temu je mogoče brati tudi Huntingtonov »spopad civilizacij« (Huntington, 1996), zoper katerega se je vnel hud akademski spopad. Če je temu kontroverzному delu mogoče očitati analitične hibe v opisovanju balkanskih medetničnih razmerij, so ključne postavke kulturne in ideološke polarizacije sveta razmeroma točne. Religija, ki ji je avtor pripisal vlogo dominante družbenih povezovalcev, je vsaj v nekaterih območjih to dejansko dosegla. Huntington, še bolj pa malo za njim drugi (Bassam, 2001: 176–181) izpostavljajo predvsem na države z islamskim kulturnim izročilom. Religija (islam) igra močnejšo vlogo kot nacionalizmi, čeprav so tudi te ideologije, posebej v nekaterih državah, močno prisotne (Citino, 2010: 148–156). Idejo spopada civilizacij je mogoče brati tudi kot previden načrt mednarodnega delovanja ZDA v pretežno muslimanskih družbah (Huntington, 1993: 24–25). Vendar Huntington ni bil prvi, ki je izpostavljal politično moč (predvsem) islama. V delih francoskih geopolitikov je najti svarila pred naraščajočo močjo gibanj, ki prevzemajo povezujočo moč islama in ga usmerjajo k realizaciji strateških interesov. Religija naj bi v sicer ekonomsko šibkih in patriarhalnih arabskih družbah nadomeščala nacionalizme (Aron, 1962). Lacoste je bil prepričan, da utegnejo panislamska gibanja sčasoma postati glavni tekmovalci zlasti zaradi obvladovanje južnomediterranskega loka (Lacoste, 1976).

Bistvene premike v islamskih državah je treba gledati predvsem v uvajanju šeriata, torej prava po verskih načelih. To je popolnoma nasproten trend sekularizacije kot pri tako rekoč v vseh preostalih religijskih sistemih. V bivših socialističnih državah je religija doživela oživljanje družbene vloge in navzočnosti, a se ni nikjer postavila na mesto pravnega sistema, niti ni prevzela vloge družbene mobilizacije. V različnih državah s prevlado islama pa se je ob krepitvi vpeljave religijskih norm v civilno in ekonomsko pravo ter v državni ustroj hitro demonstriralo v stopnjevanju pritiskov zoper verske in druge manjšine, hkrati pa zaostri tudi odnose med različnimi vejami islama, predvsem sunizmom in šiizmom. Radikalizacija je dobila prepričljive politične dimenzije tudi v evropskih državah (posebej v Franciji), kjer so koncentracije imigrantov z islamsko veroizpovedjo večje in jih stimulira zavest demografske krepitve tod in še bolj v državah Severne Afrike in Bližnjega ter Srednjega vzhoda. To je stopnjevalo domnevno »protizahodno« naravo radikalizacije in politizacije islama (Etienne, 1987). Čeprav nekateri razlagajo radikalizacijo islama tudi kot kulturni upor proti kulturi »Zahoda« in ga dojemajo kot političnega nasprotnika zato, ker so evropske sile v preteklosti vodile proti tem družbam zavojevalsko politiko, ameriški posegi pa so v novejšem obdobju sprožili številne konflikte, je to v luči rastoče ekonomske in še bolj demografske moči manj verjetno (Hanne in Neuville, 2015). Zato se je pri geopolitični presoji primerno odreči cenenim razlagam, po katerih je radikalizacija islamskih družb zdaj tako široko sprejeta zaradi historično (tudi več stoletij) pogojenih krivic in travm.

Rusija je po razpadu Sovjetske zveze ostala velika in vojaško zelo zmogljiva država, a njeni ekonomski potenciali niso omogočali sledenja trendom in ambicijam velesile. Na njenem južnem robu se je – podobno kot na prostoru jugoslovanske federacije – razvilo več kriznih območij, na katerih so se merile sile nastajajočih novih nacionalnih držav. A te so podedovale strukturo socialističnega ustroja, z miselnostjo in ideologijami vred ter skromnimi gospodarskimi kapacitetami. Medetnični konflikti so trajali po nekaj let; oblikovale so se specifičnečasne paradžavne tvorbe. Nastala je široka cona »pasu črepinj«. ¹ Zdaj so to postkonfliktna območja z ostanki in sledovi preteklih burnih procesov. So sorazmerno šibke države. Poleg območij na Kavkazu, Balkanu, Vzhodni Evropi in Centralni Aziji (kar predstavlja robno cono nekdanjega sovjetskega državnega sistema) pa je

1 Angl. shatter belt.

treba upoštevati še vrsto držav v Aziji in Afriki, ki so v obdobju hladnovojnega tekmovanja vsaj nekaj časa prakticirale doktrine socialističnih ureditev ali pa bile na različne načine vezane na socialistični vojaško-ekonomski blok. Mnoge od teh (kot so Sirija, Libija, Tunizija, Jemen, Somalija) so prešle v oblike totalitarnih osebnih režimov. Afganistan je od leta 1979 do 1989 zaznamovala neposredna sovjetska vojaška intervencija; odhod vojaških sil je pustil državo v ekonomskem kaosu.

Oslabljena Rusija po razpadu Sovjetske zveze ni imela moči resneje vplivati na Balkanu. Rusijo so po napadu zveze NATO na ZRJ leta 1999 tako rekoč povsem odrezali od njenih maritimnih ambicij proti Jadranskemu akvatoriju in celo na Baltiku sta ji ostala le prometni kanal po Finskem zalivu (s pristaniščem v Sankt Peterburgu) ter celinsko izolirana enklava Kaliningrad. Rusija je na Mednarodnem sodišču za pomorsko mednarodno pravo izgubila dve priložnosti: eno v Beringovem morju proti ZDA in drugo v Barentsovem morju proti Norveški. Oboje je indikativno tudi za odprta vprašanja o teritorializaciji in kolonizaciji doslej nenaseljene in demilitarizirane Arktike. Razlog so ocenjene zaloge nafte in zemeljskega plina v šelfnih platojih Severnega ledenega oceana. Poleg tega se z globalnim segrevanjem odpirajo tudi možnosti odpiranja morskega prometnega koridorja ob sibirskih obalah.

Na drugi strani ne gre prezreti evrazijskega položaja Rusije. Oblikovanje Skupnosti neodvisnih držav (SND) je Rusiji vrnilo možnosti širjenja gospodarskih vplivov, manj pa političnih. Ta prostor je naseljen s številčnimi ruskimi manjšinami, ruščina pa je v regiji ekonomsko pomemben jezik. V državah Centralne Azije se je močno okrepil radikalizem na verski podlagi. Po ocenah so centralnoazijske družbe precej korumpirane in večinoma zunaj nadzora različnih politik in tujih diplomacij (Davis in Azizian, 2007), kar pa vpliva tudi na številčno muslimansko populacijo drugod po Rusiji, posebej še v Povolžju (Avijutsky, 2009: 177). Zdi se, da je narava ruskih problemov v odnosu do političnega islama na lastnem ozemlju povsem identična problemom, ki jih ima »Zahod« širše na svetu.

Vrnitev Rusije kot enega od polov moči na geopolitično prizorišče sega časovno med leta kulminacije EU, torej nekako med veliko širitvijo (2004) in začetkom velike svetovne gospodarske krize (2007). Ta je Rusijo prizadela veliko manj, rekonstrukcija državne uprave pod Vladimirjem Putinom ter ambiciozni zunanjepolitični projekti pa so Rusijo, seveda ob ponovni krepitvi vojaških

kapacitet, spet postavili na svetovni zemljevid globalnih igralcev (Goldman, 2010). Zaradi načina delovanja Rusije z vojaško silo je njen nastop poimenovan kot »vrnitev realpolitike« (Zupančič, 2016). Rusija je obrambo svojih strateških interesov demonstrirala najprej v sektorju kavkaško-črnomoškega loka. Posegi v Gruziji in Osetiji (2008) ter nekaj prej v Čečeniji so zadržali rusko prevlado v regiji. Pomladi 2014 je v ruske ustavne okvire vključila strateško izjemno pomembni polotok Krim (Zupančič, 2014: 41), s čimer se je stopnjevala tudi t. i. »ukrajinska kriza«. Tudi ta je del tekmovanja za ravnovesje v prehodni ali t. i. vmesni Evropi, v kateri so težnje ideološkega »Zahoda« usmerjene k celinskemu omejevanju Rusije (Tunjić, 2004: 234). Zaradi Krima so proti Rusiji uvedli ekonomske sankcije, konflikt pa se je razširil predvsem v vzhodne predele Ukrajine, kjer še zdaj poteka državljanska vojna. Rusija se je skoraj sočasno angažirala tudi v državljanski vojni v Siriji, sklepa pa tudi začasna partnerstva tako s Turčijo kot z Iranom.

Toda vrnimo se k Evropi. Evropski problem v razumevanju opisanih procesov je bil preprosto v tem, da je bila pozornost evropskih držav izrazito obrnjena k oblikovanju EU. Zveza držav blagostanja, prava, človekovih pravic, okoljske naravnosti in gospodarskega napredka je bil povsem všečen idealpolitični konstrukt. Utemeljen na novih neoliberalnih ekonomskih pristopih je postopoma stajal prednosti modela evropske socialne države. Ta je ostal ideal, a v praksi močno okrnjen. Poleg tega so imele zlasti južnoevropske (mediteranske) članice specifične gospodarske težave, kot so pretirana administracija, neinovativnost gospodarskih družb, nekritično zadolževanje, korupcija in nesposobna državna uprava (Neal, 2007). Med njimi je bila in ostala najbolj rizična Grčija, kar je po nastopu svetovne gospodarske krize povzročilo velike težave in »grško krizo« (2009). Le malo pozneje se je strateško pomembna, a izjemno ranljiva Grčija soočila z drugim velikim izzivom: velikanskim imigrantskim pritiskom prek Egejskega morja. Grčiji je grozil »gexit«, izstop te države iz evropske monetarne unije. Evropi pa se je zgodil »brexit«; leta 2016 se je za izstop iz EU odločila Velika Britanija, kar je ponovno sprožilo razprave o reformah EU ter s tem njeni prihodnosti. Izstop Združenega kraljestva je avtomatično povečal vpliv Nemčije, nespornega ekonomskega voditelja združene Evrope. Premoč Nemčije je obudila bojazni pred tem jedrom moči (Feltri in Sanguiliano, 2015).

Naslednja pozornost velja Turčiji, edini državi islamskega sveta z imperialno preteklostjo. Imperij so v prvi svetovni vojni – podobno kot

V zadnjem desetletju se kažejo krepke težnje širjenja ne le ekonomskega, temveč tudi političnega in kulturnega vpliva v smeri turškega ipsilona: krak proti Balkanu, drugi na Kavkaz in tretji proti jugu, kar opisujejo kot neootomanske strateške aspiracije.

ruskega in avstrijskega – končali nacionalizmi. Na Balkanu je to potekalo vse 19. stoletje, v azijskem delu pa je bil panarabski nacionalizem zaradi arhaične družbene strukture na eni ter prevlade francoskih in britanskih teritorialnih zahtev premočan, da bi se lahko oblikovala večja panarabska nacionalna država ali države (Hourani, 1991: 320). Maloazijsko jedro multietnične in multikonfesionalne osmanske države je po prvi svetovni vojni ostala nacionalistična Turčija. Kemalizem (politično gibanje, poimenovano po Mustafi Kemalü Atatürku, prvem predsedniku sodobne republike Turčije) je uvedel moderno državno upravo in družbo korenito »pozahodil«. Sprva izolirana se je kemalistična Turčija zaradi globalne tekmovalnosti po drugi svetovni vojni postavila kot ključno mejišče celinskega zapiranja Rusije na jugu. Čeprav ni izpolnjevala ne ekonomskih in ne političnih meril za članstvo v zvezi NATO, je postala eden njenih najpomembnejših gradnikov (Akşin, 2007), kar ji je prinašalo tudi druge strateške in ekonomske koristi. Uspešno se je prelevila v industrijsko produkcijsko silo. V tem je treba gledati tudi poskuse Turčije, da bi postala članica EGS in pozneje EU, kar je prej ameriški kot pa evropski interes. Pomanjkanje enotnih geopolitičnih izhodišč EU v odnosu do Rusije in tudi Turčije je slednji dajalo več manevrskega prostora predvsem glede ameriškega vpliva. V tej luči je mogoče opazovati tudi dajanje prednosti projektu izgradnje plinovoda Nabucco pred »Južnim tokom«, črnomorski različici plinovoda iz južne Rusije, Kavkaza in Centralne Azije. Turčija je v paradigmi energetske oskrbe Evrope s tem še povečala svoj že tako izjemen strateški pomen. Tak razvoj so verjetno narekovala predvidevanja in želje, da bi naftne in plinske zaloge mezopotamskega bazena transportirali prek Turčije, zaveznice zveze NATO, in ne po krajši poti do Latakije na sirske obale. Za obe različici naftovoda in plinovoda je odločilna tudi rešitev kurdskega vprašanja tako v Iraku kot v Turčiji. EU je s tem posredno pomembno pospešila strateški pomen maloazijskega mostišča (torej Turčije) in le-to naredila za še pomembnejšega energetskega partnerja EU, obenem pa na Turčijo posredno vezala zlasti islamski in z nafto bogati Azerbajdžan. Turčijo je postavila še bolj v središče. Iz te sheme se je – parcialno – oddaljila le Nemčija, ki prek »Severnega toka« dovaja plin iz Rusije neposredno do Kiela in Rostocka. Podpora turški različici evropske energetske geopolitike je po drugi strani dodatno omejevala Rusijo. Po padcu Huseinovega režima je imela ta v širši regiji enega samega resnega zaveznika – Sirijo. Turčija se tako izkazuje kot čvrst in sorazmerno zanesljiv ameriški strateški partner, po tej

zaslugi pa sta večja tudi vpliv in moč Turčije v Evropi. Na turškem ozemlju deluje veliko število evropskih podjetij. V Evropskih državah je po ocenah vsaj 6 milijonov ljudi turškega porekla in jezika, poleg manjšin v Bolgariji in drugod. Kot zaščitnik muslimanskih populacij se je Turčija, kot vojaški zaveznik zveze NATO, uveljavila na Balkanu. Obenem pa se v zadnjih letih močno krepki tudi turški ekonomski vpliv. Na Balkan vstopajo turške banke, zavarovalnice, trgovske verige in gradbena ter transportna podjetja, ki dokazujejo, da se je Turčija iz države s poceni delovno silo že prelevila tudi v posojilodajalca, nosilca tehnologije in pomembnega proizvajalca. V zadnjem desetletju se kažejo krepke težnje širjenja ne le ekonomskega, temveč tudi političnega in kulturnega vpliva v smeri turškega ipsilona: krak proti Balkanu, drugi na Kavkaz in tretji proti jugu, kar opisujejo kot neootomanske strateške aspiracije (Zupančič, 2016).

Sredozemski prostor: stičišče, mostišče in ločnica

Glede na geografske značilnosti lahko sredozemski morski prostor razdelimo na pet glavnih sektorjev: iberski, apeninski, osrednji morski bazen, levantski in egejski sektor. Morski bazen iberskega sektorja je enovit in globok in se obliki trikotnika zožuje proti jugozahodu ter prek Gibraltarja stika z Atlantikom. Na južni strani ležita magrebski državi Maroko in Alžirija z relativno gosto naseljenim obalnim območjem. Izjema so trije posebni teritoriji: mali mestni španski posesti Ceuta in Melilla ter britanska kolonija Gibraltar. Španija si lasti še tri majhne otočke tik pred maroško obalo (Ortolland in Pirat, 2008: 84). Od zahoda sega proti sredini Balaerski prag z Balaerskim otočjem. Južni morski bazen je brez otočij, od španskih obal pa je oddaljen v povprečju več kot 150 km, razen predela pri Gibraltarju. Več kot 200 km morja loči afriško kopnino od Sardinije, kjer se že začenja naslednji, apeninski sektor z Italijo, ki se proti jugu spušča z Apeninskim polotokom in dvema velikima otokoma (Sicilijo in Sardinijo) ter tremi manjšimi skupinami: Panteleria in Lampedusa (obe Italija) ter Malta. Nasproti leži razčlenjena tunizijska obala z nekaj otoki, kar ustvarja pogoje naravnega morskega mostu. Toda še vedno merijo razdalje med afriško celino in otoki Italije okrog 100 km. Tretji del je naravnogeografsko dokaj enostaven: sestavlja ga globok morski bazen. Obroblijo ga obale južnega dela Apeninskega polotoka na zahodu in grške obale na vzhodni strani. Na južni strani je nerazčlenjena libijska obala pri zalivu Velika Sirta. Ob polotoku Cirenajka proti vzhodu

sledi četrti – levantski sektor Sredozemlja. Razen Cipra je brez otokov. Ta del obsega gosto naseljena obalna območja na skoraj vseh straneh. Peti sektor zajema Egejski akvatorij, ki razen ozkega pasu teritorialnega morja ob maloazijskih obalah pripada Grčiji. Zaradi številnih večjih otokov in sorazmerno manjših razdalj igra vlogo mostišča. Črnomorski akvatorij je bil v procesih množičnih selitev skromneje udeležen. Pač pa so prizorišče migracijskih tokov Kanarski otoki, španska posest blizu maroške obale.

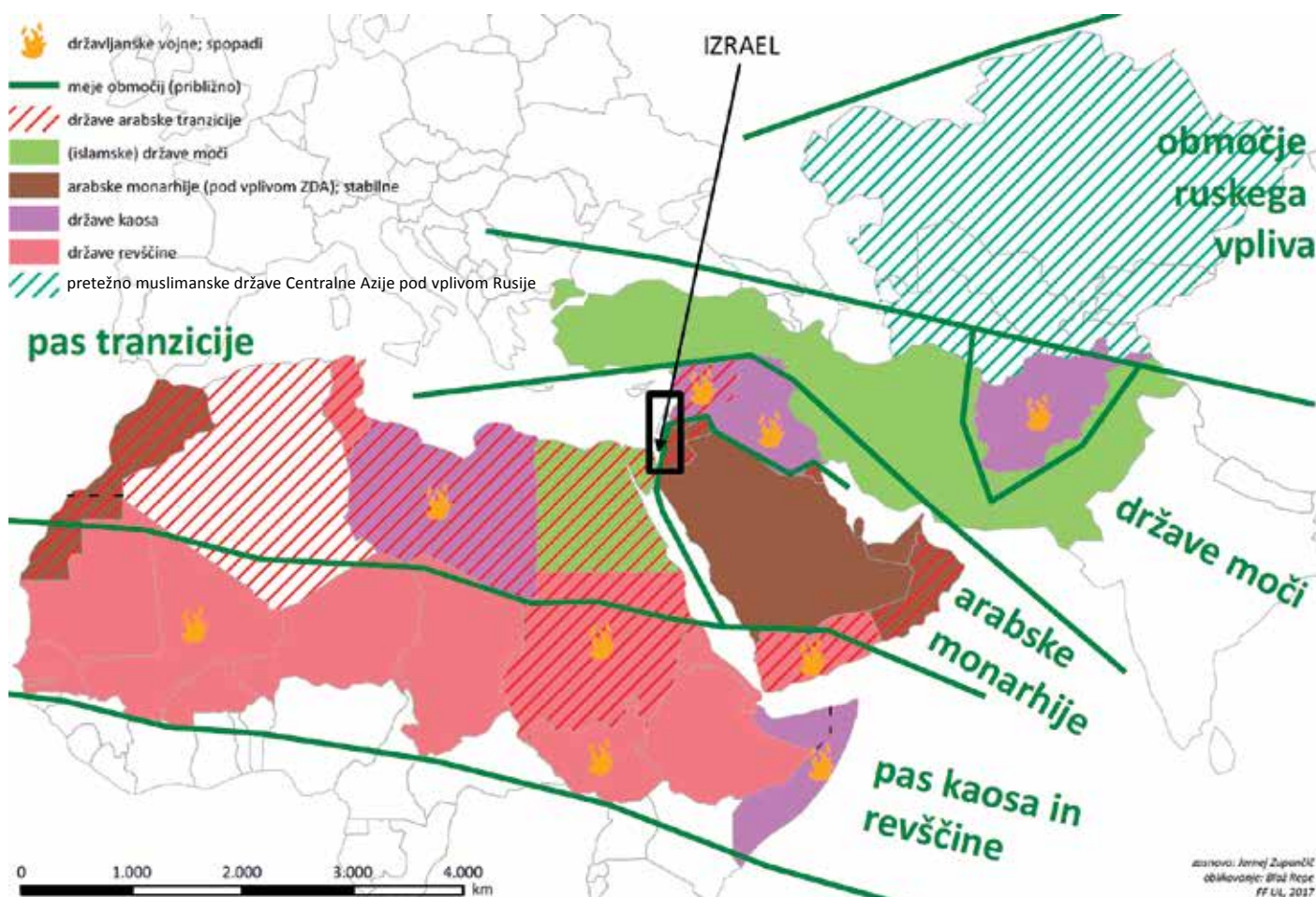
Za prehod manjših in navadno prenapolnjenih plovil so primerni predvsem sektorji s čim krajšimi razdaljami. Otoki so lahko pomembni za tihotapce (ki opravijo veliko večino prevozov ilegalnih migrantov), a so hkrati tudi točke nadzora varnostnih sil, ki nadzirajo obalne akvatorije. Po izkušnjah so se migrantski tokovi usmerjali predvsem glede na te okoliščine. Toda še večji pomen ima za selitvene tokove kopno, ki predstavlja izvorno in prehodno območje selitvenih tokov.

Obširen prostor, s katerega prihaja v Evropo glavnina beguncev in migrantov, obsega okrog 23 milijonov km² površine in ima več kot 700 milijonov prebivalcev. Nasprotno ima Evropa

(brez Vzhodne Evrope) na približno 5 milijonih km² površja okrog 550 milijonov prebivalcev. Evropske države ustvarjajo skoraj 15 milijard ameriških dolarjev bruto domačega dohodka, opisani sklop islamskih držav pa le tretjino tega (Der Fischer Weltalmanach 2018); od te vsote pa polovico odpade na Saudovo Arabijo in naftno bogate emirate ob Perzijskem zalivu. Večina preostalega sveta je revna, z opaznimi vodnimi deficiti in posredno okrnjenimi ekonomskimi razvojnimi možnostmi. Glede na družbeno strukturo, razmerja moči in potekajoče novejšje procese, ki bistveno vplivajo tudi na begunske tokove, je mogoče heterogeno območje arabsko-islamskega sveta členiti na nekaj območij: Palestino z obkrožujočimi državami kaosa, pas držav moči, monarhije arabskega polotoka, pas držav arabske tranzicije ter islamski pas revščine v predelu Sahela. Države Centralne Azije se izdvajajo posebej, ker pri selitvah po morski poti prek Sredozemlja skoraj ne sodelujejo.

Palestina je območje z Izraelom kot političnim jedrom, ki ga obkrožajo ozemlja z različnimi statusi ter gosto poselitvijo. To je fragmentiran prostor, večinoma pod izraelskim nadzorom, katerega glavna demografska komponenta so begunci arabskega porekla. V teh območjih

Karta 1: Geopolitična struktura islamskih držav

obstajajo konstantne težnje po odseljavanju. Ta prostorski kompleks obkrožata Libanon in Jordanija, zdaj stabilni državi in zaradi razmer v bližnji soseščini prizorišče zelo močne navzočnosti beguncev. Nekateri so v begunskih jedrih že desetletja. Sirija in Irak sta v vlogi držav kaosa. Dolgotrajne vojne so ustvarile razsulo, kritične varnostne in gospodarske razmere ter več milijonov beguncev, ki se iz regionalnih okvirov premikajo tudi na bolj oddaljene destinacije. Te države prispevajo relativno največji delež migracijskega toka prek Sredozemskega morja v Evropo (Chatty, 2017: 223–240). Arabski polotok ima svoje jedro – Saudovo Arabijo, ekonomsko najmočnejšo državo celotnega pasu islamskih držav. Ob Perzijskem zalivu ležijo majhne, a bogate in precej gosto naseljene monarhije. Družbeno strukturo teh držav zaznamuje zelo velik delež tujcev, ki se tja priseljujejo kot delovna sila. Na severu se od Male Azije do Indije razteza pas držav moči: Turčija, Iran in Pakistan. So demografsko močne ter vojaško in ekonomsko zmogljive. Med njimi zaradi različnih interesov obstajajo številna nasprotja in tekmovalnost. Severno Afriko zasedajo države arabske tranzicije. Med seboj se pomembno razlikujejo ne le po demografskih in gospodarskih značilnostih, temveč tudi po ureditvi in sedanjih razmerah. Po moči izstopa Egipt, po kaotičnosti sedanjih razmer pa Libija. Države tega pasu so zaradi svoje geografske lege prehodne (tranzitne) za migracijske tokove z juga. Južno od njih sledi obširen puščavski in polpuščavski pas od Atlantika do Rdečega morja in še čez na območje Jemna na Arabskem polotoku. Revščina in neurejene razmere so le glavna, a nikakor ne edina težava območja, ki zaradi tega izkazuje vse značilnosti izvorno emigrativnega območja, a postaja tudi tranzitno.

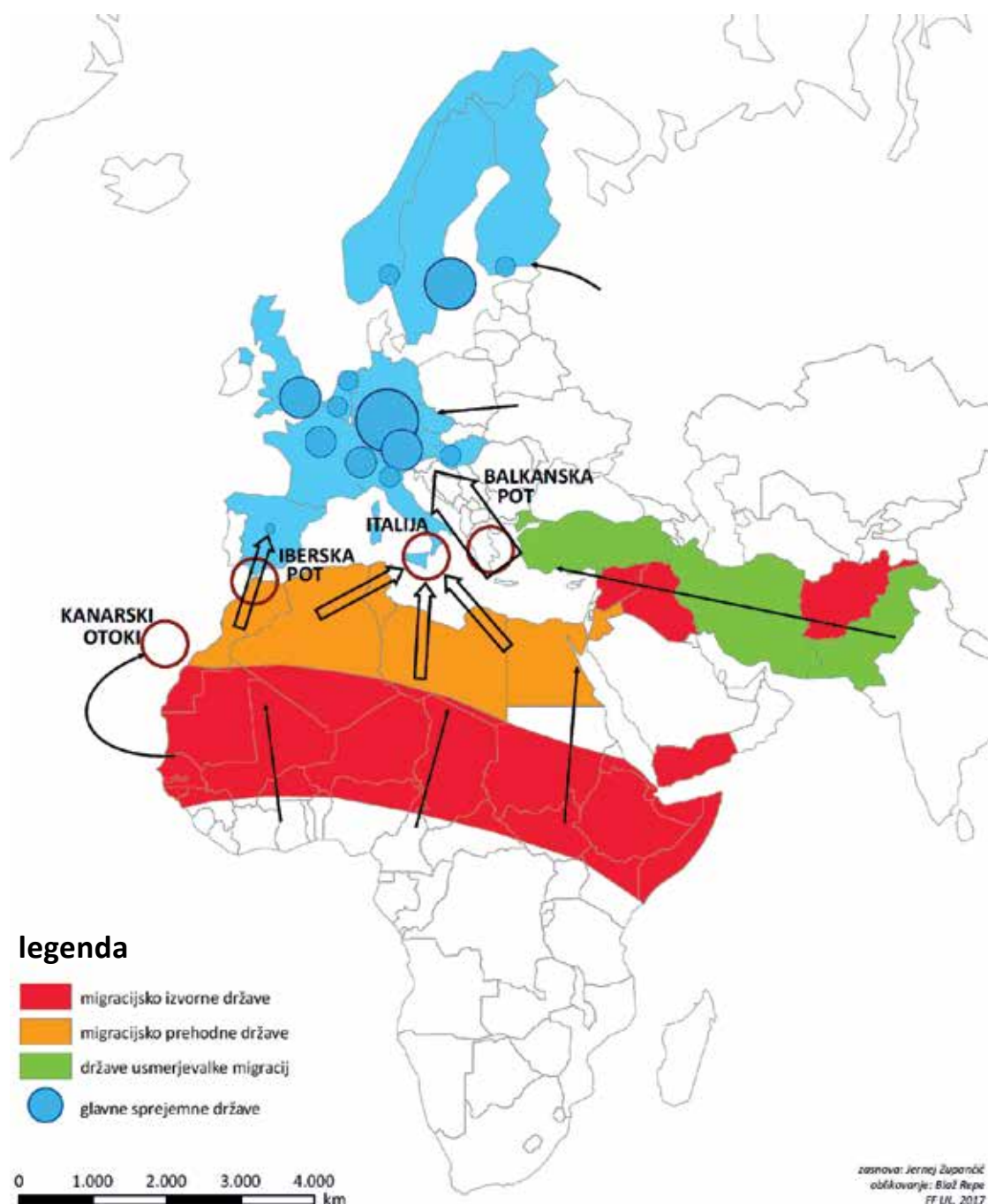
Politični zemljevid tega prostora je z nekaj izjemami rezultat evropskih kolonialnih politik od 18. stoletja dalje. Pred tem sta bili glavni oblikovalki družbenih struktur arabska ekspanzija in za njo Osmansko cesarstvo. Izjema je bila Perzija (zdaj Iran). Hirajočo otomansko oblast so na Balkanu končali nacionalizmi, v Afriki pa kolonialne oblasti Španije, Francije, Velike Britanije in Italije (Legewie, 2004). Kolonialna uprava je obširna ozemlja osvojila, uvajala moderno gospodarstvo in razvijala infrastrukturo, da bi lažje izkoriščali surovinske vire. Posebej v Egiptu in Sudanu je bilo več uporov (Hourani, 1991: 272). Poskus panarabskega nacionalnega gibanja po razpadu Osmanskega cesarstva ni bil uspešen. Prostor med Levantom in Indijskim oceanom sta kot mandatna ozemlja nadzirali Francija in Velika

Britanija ter začrtali politične meje, ki so z nekaj manjšimi spremembami ostale do danes. Leta 1947 je v Palestini nastala judovska država Izrael, se v vojnah z Arabci povečala in okrepila ter postala zanesljiva ameriška zaveznica ves čas hladne vojne in je to še sedaj (Zupančič, 2012: 80). Sovjetski zvezi je uspelo skleniti zavezništvo z večino držav arabsko-mediteranskega loka. Prevezle so nekatere elemente sovjetskega planskega gospodarstva, spodbujali so velike infrastrukturne projekte in industrializacijo. Socializma kot družbene ureditve pa niso uveljavile. Še najbližje sta bili temu Libija in Sirija. V teh državah so se na koncu uveljavile strankarske in nato osebne diktature (Zupančič, 2012: 73–74). Plansko gospodarstvo je pokazalo nekaj prednosti pri modernizaciji uprave, infrastrukture in industrializacije, velikopotezno so se lotili tudi namakalnih sistemov. Hibe so se ponekod pokazale kmalu, drugod pa so ti sistemi zdržali tudi več desetletij. Zaradi aridnosti je ravnanje z vodnimi viri zelo občutljivo in v primeru mednarodnih rek pogosto vodi do vodnih sporov glede rabe vode za energetske, plovne in namakalne potrebe. Uveljavljanje izobraževanja in javnega zdravstva ni bilo posebej uspešno, a je vendarle začelo spreminjati tradicionalne arhaične družbe. Nekateri so se do neke mere sekularizirale in nacionalizirale. Načrt, da bi z nacionalizmi povsem prevzeli vlogo religijskih struktur, ni nikjer povsem uspel, čeprav so v to vlagali precej naporov (Osman, 2011: 50–66, 72).

Države v pasu moči zaznamuje drugačen razvoj. Bile so jedra starih imperijev in razpolagajo s staro, čeprav deloma prekinjeno državniško tradicijo. Najbolj odprta in obenem tudi najbolj razvita Turčija je postala članica zveze NATO, Iran pa je po islamski revoluciji 1979 končal dolgo obdobje monarhije ter se mednarodno osamil. Ostal je močna in omejeno tudi vplivna država, zlasti po zaslugi šiitskih skupnosti. Pod iransko zaščito in z njegovo podporo deluje na območju Palestine libanonska politična in paradržavna organizacija Hezbolah, ki je tudi oster nasprotnik Saudove Arabije. Pri tem so verske razlike sicer prepoznavna platforma, ne pa glavni vzrok. Iran izkazuje težnjo postati regionalni pol moči, tudi z jedrskim programom (Dakič Prelc, 2018: 25). Po dekolonizaciji Indije je na zahodnem delu nastal multietnični islamski Pakistan. Gorato območje med nekdanjo rusko in britansko interesno sfero je že konec 19. stoletja zapolnil Afganistan. Pakistan je ostal pod vplivom ZDA, socialistični prevzem oblasti v Afganistanu leta 1979 pa je zavaroval sovjetski vojaški poseg, ki se je podaljšal v desetletno vojno (Smith, 2015). Zaradi strateških

interesov so ZDA v protisovjetskem boju podpirale radikalne islamske frakcije, kakor tudi radikalni režim v Iraku, potem ko se je zapletel v desetletno vojno z Iranom. Iraška invazija leta 1990 na Kuvajt je sprožila mednarodni vojaški poseg z vodilno vlogo ZDA, ki je naftno bogati državi vrnila neodvisnost. Leta 1992 je sledila ponesrečena ameriška operacija zavarovanja humanitarne pomoči v Somaliji. Ključni mejnik predstavlja vojna proti terorju in vojaški poseg leta 2001 v Afganistanu ter leta 2003 ponovno v Iraku. Obe državi sta prišli pod mednarodni nadzor. Vojaški posegi v regijo niso prinesli miru. Sledilo je obdobje politično-teritorialnega drobljenja z oblikovanjem paradržav ter

obširnih območij brez nadzora in reda. Leta 2011 je prišlo do vrste ljudskih vstaj v osmih arabskih državah z avtokratskimi režimi. Ta proces je dobil pozneje naziv »arabska pomlad« (Brownlee, Masoud, Reynolds, 2013: 7–24). Medtem ko so posamezne države razmere razmeroma hitro uredile z reformnimi ukrepi ali intervencijami, so drugod vsaj začasno sledili fundamentalistične oblike ter kaos, v Libiji, Siriji in Jemnu pa državljske vojne. Ti procesi so neposreden vzrok za množični eksodus civilnega prebivalstva, ki je predvsem med letoma 2013 in 2016 proti Evropi usmeril glavino beguncev in tudi migrantov z drugimi motivi.

Karta 2: Glavne smeri kriznega priseljevanja v Evropo

Vir: BDP povzet po Der Fischer Weltalmanach 2016 / preračunano in prirejeno Jernej Zupančič

Razporeditev kriznih območij opozarja na dinamično spreminjanje svetovnega političnega zemljevida, ki v obdobju oblikovanja večpolarne ureditve sveta išče nova ravnovesja ter v svojih stičnih in prekrivnih območjih sproža konflikte, ustvarja kaos in pušča globoke ekonomske ter socialne depresije.

Krize ustvarjajo begunske tokove

Geografska razporeditev območij prisilne emigracije, tranzitnih ter ciljnih območij značilno spremlja krizna in konfliktna območja. Množični begunski tokovi so obenem med pomembnimi dejavniki širjenja problemskih območij in revščine. Begunstvo spremlja območja konfliktov različnih intenzivnosti, ki so značilno razporejena na mejiščih velikih geopolitičnih enot: pogosto gre za robne dele nekdanjih velikih državnih sistemov ter države z naglimi spremembami političnih sistemov (Zupančič, 2005: 4–6). Območja strateškega prekrivanja ter države s totalitarnimi ureditvami so strukturno predestinirani, da v neugodnih okoliščinah pristanejo v kaosu. Begunstvo sproža tudi revščina, neredko rezultat ekonomskih pritiskov in zgrešenih eksperimentov (Klein, 2009). Določeno vlogo pri širjenju nezadovoljstva ima tudi hiter pretok informacij. Zaradi tega so nekateri ocenjevalci (Osman, 2011: 2-7) pojav »arabske pomladi« leta 2011 opredeljevali kot »internetno« ali celo »virtualno«, kar pa je (tako Osman v omenjenem delu) zavajajoče, ker skriva globoke probleme demografsko vitalnega, a gospodarsko in socialno zelo ranljivega sveta arabskih družb. Razporeditev kriznih območij opozarja na dinamično spreminjanje svetovnega političnega zemljevida, ki v obdobju oblikovanja večpolarne ureditve sveta išče nova ravnovesja ter v svojih stičnih in prekrivnih območjih sproža konflikte, ustvarja kaos in pušča globoke ekonomske ter socialne depresije. Begunci so rezultat robne konfliktualizacije, v nekaterih primerih pa lahko tudi sredstvo in celo razlog razvoja konfliktov.

Po ocenah UNHCHR² je bilo leta 2013 okrog 51, leta 2014 59,5, leta 2015 okrog 64 in leta 2017 že blizu 68 milijonov oseb, ki so živele oz. živijo v pogojih begunstva (Der Fischer Weltalmanach 2018: 11–13). Blizu dve tretjini le-teh (blizu 40 milijonov) se nahaja v domačih državah (notranji begunci). Leta 2016 jih je bilo največ v Siriji (8,5 mio) in Kolumbiji (6 mio), Iraku (3,5 mio), Kongu (2,8 mio), Sudanu (2,2 mio) in južnem Sudanu (1,7 mio). Ocene števila beguncev se razlikujejo zaradi različnih meril ter pomanjkljivih evidenc. Vračanje beguncev spada sicer med pomembne naloge postkriznega upravljanja, a je bilo do zdaj precej skromno – manj kot 2 milijona (Der Neue Fischer Weltalmanach 2016: 10–13). Tudi do 2018 se številka ni veliko spremenila; kaže le tendenco stalne rasti, kar pa je morda tudi rezultat boljše evidence in večjega števila upoštevanih kriterijev begunstva.

Največje in tudi najbolj intenzivno begunsko-emigrativno območje predstavljata Sirija in Irak, dve nekoč vojaško močni državi s totalitarnim ustrojem. Iraški režim je porazila druga vojaška intervencija »koalicije voljnih« pod vodstvom ZDA leta 2003. Sledila je obsesna mirovna misija ob sodelovanju dela iraških sil ter Kurdiv. Poskus rekonstrukcije in revitalizacije države je po nekaj začetnih uspehih zastal (Rambodsham, Woodhouse in Miall, 2010). Kurdska provinca na severu je dobila široko avtonomijo, večinski arabski del pa se je razdelil najprej po verski (sunitski, šiitski) pripadnosti ter nato lokalno fragmentiral. Sirijski režim Al Asada je končala ljudska vstaja leta 2011. Sledila sta kaos in državljanska vojna vseh proti vsem (Zupančič, 2013: 73). Tak razplet razpada etnično in versko raznolikih držav je dokaj tipičen in pričakovano, nadaljevanje pa ne. Število beguncev je naglo naraščalo in se prelivalo v sosedstvo, od tam pa v oddaljene destinacije, večinoma po ilegalnih poteh (Chatty, 2017). Na območjih skoraj razkrojenih držav se je oblikovala posebna tvorba – islamska država (IS, tudi ISIS), ki so jo zapolnile radikalizirane skupine iz obeh držav, a se rekrutira z islamskimi bojevniki na versko-ideološki podlagi malodane iz vsega sveta (Hanne in Neuville, 2015). Z razglasitvijo kalifata se je Daesh teritorializirala, ni pa oblikovala niti začasne administracije niti potrebne paradržavne strukture. Še leta 2016 je obvladovala okrog 150.000 km² ozemlja s približno 6 milijoni prebivalcev in predstavlja novo jedro širokega konfliktnega območja. Poznejši razvoj je območje razširil proti osrednjemu Iraku, krčilo pa se je na severu. Razlage, da gre pri IS predvsem za versko radikalizacijo razočaranih dedičev propadlih režimov, sicer interpretirajo motivacijo ljudi zaradi preteklosti, vključno z elementi »svete vojne«, a ne pojasnijo očitno širše podpore, ki jo ima ta tvorba. Krivdo za razsulo in vrsti držav islamske kulture, posledično pa tudi za radikalizacijo in ideologizacijo islama pripisujejo tudi amerišskemu intervencionizmu (O'Connor, 2007), ki naj bi bil najbolj odgovoren za oblikovanje kaotičnih razmer. To ni povsem točno. Najprej se pozablja, da so bile razmere kaotične tudi že pred stoletjem v osmanskih upravno-političnih okvirih in tudi v času pred uveljavljanjem kolonialnega reda Francije in Velik Britanije. Zanimarja se sovjetski vpliv in poskuse uveljavljanja socialističnih konceptov z eliminacijo religije vred. Drugi razlog pa je potek sekularizacije. Pri muslimanskih družbah je opazna težnja po uvajanju verskih norm v pravne okvire ali njihovem povečevanju (Lacoste, 2009: 114–116). Po uvedbi šeriata je v večini teh okolij sledila nestrpnost do drugih verskih skupnosti (De Falco, Radcliffe in Riccardi, 2014),

2 UNHCHR – United Nations High Commissioner on Human Rights.

zaostrujejo pa se tudi odnosi med različnimi vejami islama, kar sproža ostre regionalne konflikte (Lacoste, 2009: 84–86). Te družbe oziroma države uporabljajo vero kot orodje za homogeniziranje družbe. Poleg tega se v kriznih pogojih skupnosti po razpadu upravnega reda oprimejo verskih institucij: navadno so edine, ki nudijo nekakšen red. Omeniti je treba tudi pojav distanciranja dela muslimanskih populacij v evropskih družbah, vključno s prostorsko avtosegregacijo (Lassere in Gonon, 2008), kar je le v manjši meri mogoče razlagati s socialnimi vzvodi, zgodovinskimi travmami in elementi kulturne obrambe (Basaam, 2001). Islamske skupnosti se radikalizirajo brez vpliva večinske družbe. Po drugi strani je stopnjevanje protizahodne panislamske kampanje odraz zavedanja demografske, ekonomske, vojaške in kulturne moči, ki je zmožno ekspanzije (Davis in Azizian, 2007).

Proti IS vojaško nastopajo države z medsebojno navzkrižnimi strateškimi interesi. Vtis je, da jim povzročanje kaosa, vključno z begunci, v nekaterih pogledih ustreza. Podpirala ga je Saudova Arabija (Hannes in De la Neuville, 2015), zdaj ji ustreza zaradi slabitve šiitskega dela Iraka, v Jemnu pa lahko skoraj nemoteno intervenira. Turčija ima velike dobičke od transporta nafte (Lendmann, 2016) in končno tudi od transporta ljudi. Begunstvo je za vojne dobičkarje in »warlorde« zelo donosen posel. IS je brez turškega posega izločila turškega konkurenta na jugu (Sirijo), obenem pa je nasprotna Kurdom, proti katerim vodi Turčija notranjo vojno. Iranu ustreza slabitev konkurenčne Turčije, kurdskih provinc in sosednjih arabskih držav s Saudovo Arabijo, ki so glavna ameriška sidrišča v širši regiji. Deloma ustreza Rusiji, saj z begunci »mehča« južnega konkurenta Turčijo, povečuje pa zavezništvo s Kurdi. Begunski val povzroča resno politično krizo EU. V pogojih evropsko-ameriško-ruskega zaostrovanja slabi Evropo v predelu največje šibkosti: na Balkanu. Ustreza Izraelu, ker sta z razpadom Sirije in Iraka izločena njegova vojaško najmočnejša konkurenta. Paradržavne tvorbe, begunska območja, šibke države in fragmentirani politični prostor na severu lahko vojaško in gospodarsko zmogljivi Izrael brez težav nadzira, krizne razmere pa dopuščajo tudi radikalne vojaške posege. Prednosti imajo celo ZDA; IS namreč izvaja pritisk na zavezniške arabske države in kurdska območja ter ohranja potrebo po ameriški navzočnosti in intervencionizmu na tem območju. IS ni država v pravem pomenu besede (niti paradržava!), čeprav se tako razglša, zato se z lahkoto deteritorializira, a ostaja nevaren konkurent zaradi izjemnega ideološkega

naboja, ki pa – očitno – v islamskih družbah z lahkoto pridobiva nove privrženice.

Drugo veliko emigrativno območje je v širokem pasu revščine – v saharškem in sahelškem pasu Afrike. Regija s površino več kot 6 milijonov km² in okrog 200 milijoni prebivalcev je med najrevnejšimi na svetu in je ocenjena kot zanesljivo največja (tudi večdesetmiljonska) kratkoročna zaloga migrantov (Munz in Reiterer, 2007). Modernizacija je bila tam poznejša, izvedba skromnejša po obsegu in večja po napakah. Tuja pomoč (tudi strokovnjakov FAO) je na veliko spodbujala pridelovanje vodno potratnih hibridnih prehranskih in industrijskih kultur (predvsem bombaža). Pomanjkanje hrane je osnovna živila dražilo in že tako šibke socialne sloje potisnilo na družbeni rob. To so države v demografskem prehodu z zelo visoko rodnostjo in naglo prebivalstveno rastjo ter primanjkljajem delovnih mest. Na skoraj celotnem pasu so konfliktna območja s še občasno trajajočimi spopadi, od republike Azawad v severnem Maliju, predelov z delovanjem teroristične organizacije Boko Haram v severni Nigeriji in Nigru do Čada in Darfurja v Nubijskih gorah. Južni Sudan je postal na podlagi kulturnih (verskih) razlik samostojna država, a je takoj pristal v novi državljanski vojni. V Sudanu se med seboj spopadajo klani in etnične skupine. Nasprotja med etničnimi skupinami zaznamujejo tudi Etiopijo in Eritrejo. Somalija je ena redkih držav z dokaj homogeno jezikovno in versko strukturo. Toda že tri desetletja je v državljanski vojni in popolnem razsulu. Severni del (Somaliland) je paradržava, ki je ZN ne priznajo, čeprav je to dejansko najbolj (in pravzaprav edini) urejen del razpadle Somalije (Zupančič, 2011: 21–5). Iz tega širokega geografskega območja z velikim migracijskim potencialom se zdaj razmeroma množično, a kapilarno selijo v države arabsko sredozemskega pasu, da bi potem postopoma dosegli zelene destinacije v Evropi. Prehodne države na tej poti so bile v preteklosti že opredeljene kot cilj teh selitev. Privlačni so bili zlasti Maroko (Vintar Mally, 2010: 37–39), Tunizija in Libija (Pirc, 2017: 28–32). Migracijskega pritiska iz podsahelskega pasu so se evropski politiki zavedali, zato je bilo varovanje maritimnega prostora ena od ključnih varnostnih komponent. Realizirali naj bi ga s sistemom mejnega nadzora na morju in sodelovanjem z oblastmi prehodnih, to je predvsem magrebskih držav (Atlas der Globalisierung, 2012: 50–51). Vseeno pa je pritisk ilegalnih tokov naraščal, očitno zaradi razpoložljivih transportnih kapacitet, informacijskega pretoka in organiziranosti tihotapskih družb (o.c.). Razkroj avtokratskega

Proti IS vojaško nastopajo države z medsebojno navzkrižnimi strateškimi interesi. Vtis je, da jim povzročanje kaosa, vključno z begunci, v nekaterih pogledih ustreza.

režima v Libiji je te kolikor toliko zdržne načrte podrl. V preteklosti je Libija zaradi gospodarske moči, temelječe na naftnem in plinskem bogastvu, priseljence celo vabila oziroma zadrževala, državljanska vojna pa je prinesla revščino in skoraj preprečila nadzor in tako se je povečala možnost tihotapljenja ljudi (Pirc, 2017: 30–32).

Množične migracije in evropska migracijska kriza

Migracije v kriznih razmerah so globalen pojav, učinki pa so večinoma regionalni. Število beguncev stalno narašča (Rogelj, 2017). Državne politike skušajo zamejevati tokove ter zmanjševati učinke, ocenjujoč migracijske tokove kot določeno obliko tveganja. Sosednje države nanje pristanejo, ker to morajo. Begunstvo ni zaželeno kategorija, čeprav nosijo nekatere politike odgovornost in krivdo za marsikatero krizno situacijo. Analiza sedanjih begunskih tokov s kriznih območij proti Evropi kaže, da so glede na časovno in prostorsko dinamiko ter strukturo precej drugačni kot doslej znani primeri. Tako stanje gre pripisati vrsti odločitev, ki so pričakovane krizne učinke spremenile v presenečenje, pojavu begunstva pa dovolile, da se je to skoraj do neprepoznavnosti prepletlo z oblikami ekonomskih tipov selitev, tako bistveno povečalo svoje dimenzije ter končno že v kratkem času pokazalo vrsto socialnih, prostorskih, političnih in kulturnih posledic. EU se je razgalila kot šibka in v ključnih pogledih nekompetentna za odgovorno in dolgoročno reševanje nastalih izzivov. Begunska in pozneje migrantska kriza je postala evropski problem zaradi ekonomske in varnostne nepripravljenosti EU. Njene države članice so se na očitno skupni evropski problem odzvale zelo različno. Države EU imajo namreč zelo različne izkušnje z migracijami in tudi različne kapacitete za sprejem migrantov. Še pomembnejše pa je, da so predhodne politike razrahljale in oslabile ključne smeri in strateška mostišča na smereh glavnih migracijskih tokov. Vse južноеvropske države so že desetletje v resnih gospodarskih težavah. Na najslabšem je nedvomno Balkan, regija s prevlado šibkih držav, praznimi območji ter družbami, ki so v bližnji preteklosti preživele državljanske vojne in medetnične spopade.

Migranti dosegaajo Evropo po treh glavnih poteh: prek Sredozemskega morja, prek Male Azije in celinsko prek Vzhodne Evrope. Iz saheljskih in podsahelskih območij migranti prečkajo Saharo in dosežejo magrebsko obalo ter se potem prebijajo bodisi na Kanarske

otoke (zahodna afriška pot), ali se prebijejo do španskih enklav (Ceute in Melille), ali pa s čolni prečkajo Gibraltarsko ožino (kar se lahko skupaj označi kot zahodna sredozemska pot). Ta tok je kljub poskusom uspešen le za okrog 3 % vseh migrantov. Ilegalne selitve zavira Maroko, pa tudi španski nadzor ozkega akvatorija je učinkovit. Redki se s čolni zatečejo na Kanarske otoke. Mnogo bolj frekventna smer poteka po morju od tunizijske in libijske obale do Lampeduse, Malte in Sicilije. Zaradi dolžine je najbolj draga in tudi tvegana; po ocenah je do leta 2016 več kot 4000 migrantov utonilo. Ta morska (osrednja sredozemska) pot predstavlja okrog 16 % vseh migracij proti Evropi, njen pomen pa stalno narašča. Za zavarovanje akvatorija in reševanje migrantov je bila organizirana obsežna pomorska akcija.

Nekateri se prek Vzhodne Evrope prebijajo proti državam EU. Daleč največji del (več kot 75 %) migrantov pa je do 2016 prišlo prek Turčije do severovzhodnih grških egejskih otokov ter kopenske meje z Makedonijo. Od tega je relativno majhen del migrantov prečkal turško-bolgarsko mejo zaradi restriktivne bolgarske mejne politike. Po letu 2016 se je začel povečevati tudi tok prek Bolgarije. Migracijski tok se je nadaljeval prek Makedonije in Srbije na Madžarsko, po zaprtju madžarske meje pa prek Hrvaške in Slovenije proti Avstriji, Nemčiji, Švici in Skandinaviji. Transitne države so ob prečkanju 1,5-milijonskega selitvenega vala (nekateri navajajo tudi nekoliko višje številke) soočile z velikimi logističnimi, posledično pa tudi ekonomskimi težavami (Park, 2016). Leta 2016 se je trend teh selitev nadaljeval in sprva celo povečal; v prvih treh mesecih je prišlo več kot 175.000 migrantov, kasneje pa se je zaradi dogovora med EU in Turčijo tok močno zmanjšal (Klemenčič in Maver, 2017: 143). Zapiranje meja je povečevalo kapilarne ilegalne prehode, dražje in bolj tvegane za migrante in prostorsko razpršene. Del teh se je začel obračati proti Albaniji in Grčiji in nato poskušal doseči Italijo prek Otrantskih vrat, deloma pa se prebijati prek Kosova, Srbije v Bosno in nato čez Hrvaško in Slovenijo.

Največ migrantov prihaja iz Sirije in Iraka (okrog 57 %), petina iz Afganistana in le malo manj z Balkana (predvsem Kosova in Albanije), sledijo državljani Irana, Pakistana ter podsaharskih držav od Senegala do Somalije (Park, 2016). Druga značilnost je odločna prevlada mlajših moških, kar kaže na prevladujoče ekonomske motive in ne toliko na vojnokrizni značaj. Beguncev je bilo v najbolj obremenjenih letih sicer zanesljivo največ iz Sirije, a tudi pri tej skupini gre očitno za dokaj heterogeno strukturo.

EU se je razgalila kot šibka in v ključnih pogledih nekompetentna za odgovorno in dolgoročno reševanje nastalih izzivov.

Migranti dosegaajo Evropo po treh glavnih poteh: prek Sredozemskega morja, prek Male Azije in celinsko prek Vzhodne Evrope.

Preglednica 1: Število evidentiranih ilegalnih prehodov meja EU v obdobju 2009-2018

Sektor	Število evidentiranih nelegalnih prehodov meja EU									
	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018*
1	1.050	1.050	1.050	1.600	1.300	1.270	1.920	1.349	776	389
2	40.000	55.700	57.000	37.000	24.800	50.830	885.386	182.277	42.305	29.511
3	3.090	2.370	4.650	6.390	19.950	43.360	764.038	130.261	12.178	2.614
4	40.000	35.300	5.300	5.500	8.700	8.840	8.932	5.121	6.396	2.556
5	11.807	7.288	69.559	20.672	45.000	170.760	153.946	181.459	118.962	18.231
6	6.650	5.000	8.450	6.400	6.800	7.840	7.164	10.231	23.143	23.139
7	2.250	200	340	170	250	275	874	671	421	428
SKUPAJ	104.847	106.908	146.349	77.932	106.800	283.175	1.822.260	500.248	204.181	76.868

OPOMBE: glavne smeri so 1) vzhodna kopenska, 2) vzhodna sredozemska, 3) zahodna balkanska, 4) albansko-grška krožna, 5) osrednja sredozemska, 6) zahodna sredozemska, 7) zahodnoafriška

Za 2018 so podatki od januarja do julija.

Vira: *Main migratory routes into EU / land and sea: Trends and Routes*. Frontex, 2017. medmrežje: <http://frontex.europa.eu/trends-and-routes/migratory-routes-map/>.

Risk Analysis for 2018, medmrežje: https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/Risk_Analysis_for_2018.pdf.

Pojavili so se dvomi, ali so vsi žrtve pregona, in sumničena, da so med njimi lahko tudi teroristi in zelo agresivne frakcije (Simon, 2016). Begunci so dosegli turško ozemlje v približno normalni starostni in spolni distribuciji, po treh in več letih pa vstopa v Evropo pomlajena in maskulinizirana populacija. Morske poti je že v začetku zaznamovala pretežno mlajša moška populacija, kar pojasnjujejo z daljšo, dražjo in bolj tvegano potjo (Park, 2015) in tudi tem, da je bila pot družinskih članov delno »detaširana« in so jih podpirali celo med časovno podaljšano potjo proti Evropi (Pirc, 2017: 27), to pa razkriva tudi prevlado ekonomskih motivov za selitve. Opazno je naraščanje deleža migrantov iz tropskih predelov Afrike, kar opozarja na to, da krepitev ilegalnih selitvenih poti praviloma spodbuja nastanek novih tokov.

Posledice množičnega kriznega priseljevanja v Evropo

Množično priseljevanje s kriznih območij in tudi od drugod v Evropo je sprožilo številne posledice. Begunska kriza je zaradi nepripravljenosti EU na ta scenarij postala evropski problem. Dublinski dogovor iz leta 2013, s katerim so določili proporcionalni kvotni sistem za sprejem migrantov v posameznih državah članicah EU, se je zlomil zaradi bistveno preseženega števila prosilcev za azil ter različnih kalkulacij posameznih držav. Razlage o ekonomski koristnosti priseljevanja so bile

domena le nekaterih držav. Vse južneevropske in tranzicijske srednje- in vzhodnoevropske članice so se posebej v času ekonomske krize soočale z emigracijo svojega mladega in izobraženega prebivalstva zaradi brezposelnosti na eni ter vse večjega deleža vzdrževanih v vse bolj starih populacijah. Sledila je nekritična nemška »imigracijska radodarnost«, po kateri bi Nemčija v naslednjih letih sprejela po pol milijona beguncev (Park, 2015). To je vplivalo na povečanje pritoka in pomešanje beguncev in ekonomskih migrantov. Za gospodarsko šibke tranzitne države je bilo to veliko breme. Nadzor na schengenskih mejah v Grčiji, na Madžarskem in v Sloveniji je odpovedal. Soočena z vrsto težav, vezanih na strukturo imigrantov in njihovo ravnanje, je zaradi varnostnih in kulturnih motivov Madžarska, ki je v prvi fazi migracijskega vala sprejela proporcionalno največ migrantov, z ograjami na južnih mejah ta tok blokirala. Ta se je nato usmeril na Hrvaško in prek Slovenije v Avstrijo (Simon, 2016). Nadzor je bil še naprej skromen, dokler ni žične ograje zaradi pritiskov jeseni 2015 postavila tudi Slovenija. Na ciljnih območjih so množice zaradi namestitvenih in oskrbovalnih stroškov postale gospodarsko breme. Mediji, politiki in del civilne družbe so poudarjali humanitarnost in solidarnost, interpretacije o ekonomski koristnosti »influksa«³ so imigracijo celo spodbujale (Park, 2015). Druga težava je bila

3 Izraz je postal pojem, ki označuje veliko število slabo nadzorovane kvote priseljencev v kratkem času.

Dejstvo je, da bodo skušale evropske države kvote migrantov odrivati od sebe proč na različne načine, ki še dopuščajo pravno sprejemljivost teh postopkov. Velika verjetnost je, da bodo v prihodnosti največjo težo posledic nosile prav južne, robne države EU oziroma schengenskega prostora.

kulturna in varnostna. Kapilarno nasilje⁴ nad ranljivimi skupinami domačega prebivalstva je bilo s strani politik in medijev v ciljnih državah prezrto in celo omalovaževano (Schuster, 2016). Sledila je reakcija desnih političnih strank ter radikalizacija politične sredine. Imigracija je postala resen notranjepolitični problem, begunci pa predmet humanitarne patetike na eni ter načelnega nasprotovanja ter pojavov odkrite ksenofobije na drugi strani (Park, 2015). Za potrebe promocije svojih volilnih programov so tematiko izrabljale mnoge politične grupacije (Klemenčič in Maver, 2017: 143). Poleg razširjenega mnenja, da je radikalen zasuk od prej permisivne nemške, avstrijske in švedske imigracijske politike sledil predvsem po množičnih napadih imigrantov na ranljive skupine domačega prebivalstva, ima verjetno pomembnejšo vlogo spoznanje, da od pričakovanega pritoka delovne sile kratkoročno ne morejo pričakovati pozitivnih gospodarskih učinkov in tudi dolgoročno utegne biti projekcija vprašljiva. Z gospodarskim oživljanjem po krizi se je kadrovska lakota v Nemčiji celo povečala; ogromen priliv domnevne potencialne sile ni zapolnil skoraj ničesar. Dobre izkušnje so bile zaradi visokih integracijskih stroškov ter dolgih postopkov razmeroma redke (Meaker, 2016). Nemška politika do migracij tega tipa je v začetku leta 2016 naredila korenit zasuk in vse napore vložila v omejitve imigracij, znotraj EU pa se je začelo iskanje rešitev za solidarnostno razporeditev migrantov po državah članicah. Madžarska zapora meje z ostro žico, nekaj mesecev ostro kritizirana, je postala sprejemljiv in celo zelen ukrep za doseganje ciljev varne Evrope. Da bi zaustavili ali vsaj omilili imigracijski pritisk, je sledilo pogajanje s Turčijo in se 2016 zaključilo. Evropa je postala ne le energetsko, ampak tudi varnostno odvisna od Turčije, kar izjemno ustreza njenim obujenim neoosmanskim geopolitičnim aspiracijam. Begunci in širše migranti so postali orodje geopolitike. V letu 2017 so se okrepila prizadevanja (to je financiranja) za vzpostavitev begunskih centrov v državah Južne Evrope ter tudi v državah na južni strani Sredozemskega morja (EU pošilja ..., 2018). Z zaostrovanjem pogojev priseljevanja so se oblikovali pravni pogoji za vračanje

migrantov v države prve registracije migrantov, to je na južno schengensko mejo (Španija in Grčija ..., 2018). Izpostavljajo se težnje, da bi za migrante EU poskrbela zunaj svojih držav (Albanija zavrnila možnost ..., 2018), čemur pa balkanske, maloazijske in severnoafriške države kljub privlačnim finančnim stimulacijam niso naklonjene (Voditelji članic EU ..., 2018). Tak razvoj je bil za realiste pričakovan. Dejstvo je, da bodo skušale evropske države kvote migrantov odrivati od sebe proč na različne načine, ki še dopuščajo pravno sprejemljivost teh postopkov. Velika verjetnost je, da bodo v prihodnosti največjo težo posledic nosile prav južne, robne države EU oziroma schengenskega prostora. Primer grškega Lezbosa je nazoren: s časovnim odmikom ostajajo taki predeli prepuščeni samim sebi (Lezbos ..., 2018).

Sklep: geopolitika, migracije in vprašanje identitete

Oblikovanje večpolarnega svetovnega reda (Atlas der Globalisierung, 2012: 111) utegne zaradi rivalitete in prevlade realpolitičnih odnosov⁵ oblikovati več političnih periferij, s tem pa posredno tudi kriznih območij. Tak razvoj pa prinaša tudi večje število beguncev v kriznih razmerah. Toda glavno kvoto migrantov kriznega značaja že zdaj prispevajo postkrizna območja: obširna ozemlja pasu črepinj s paradžavnimi tvorbami in šibkimi državami. Šibke države so dejavnik tveganja (Gaiser, 2010: 7), še posebej če so na območjih prepletanja verskih ali nacionalnih ideologij. Postkrizne okoliščine s primeri postkrizne urbanizacije in regionalne koncentracije na eni ter praznjenja periferij na drugi strani lahko »producirajo« večje število potencialnih migrantov, kot pa jih države, v katerih divjajo vojne (Zupančič, 2015: 34). Ta navidezni paradoks je preprosto razložljiv s socialno-ekonomskimi procesi: generirata jih revščina in občutek brezperspektivnosti, kar pojasnjuje tudi zelo nizek delež vrnjenih beguncev. Tudi na Balkanu je po dveh desetletjih natančno tako (Zupančič, 2013: 138–140). Obstaja torej precej možnosti, da se bo trend selitvenih pritiskov proti Evropi nadaljeval. Pri tem je v precejšnji oviro dejstvo, da je »mehki trebuh« Evrope na najbolj izpostavljenem jugu: Iberskem, Apeninskem in Balkanskem polotoku. Slednji je najbolj izpostavljen zaradi skoraj kopenskega mostišča, prek katerega se širijo panturške strateške aspiracije skoraj nemoteno na prizorišča šibkih držav Balkana. Pomenljivo pa je naslanjanje turških teženj na muslimansko

⁴ Poleg množičnih varnostnih ekscesov, v katerih so bili glavni protagonisti tudi (krizni) (i)migranti, je za okolja z večjim številom imigrantskega prebivalstva značilno agresivno vedenje posameznikov (imigrantskega porekla) proti domačemu prebivalstvu. Pojav ima v celoti velike varnostne razsežnosti, zaradi časovne in prostorske razpršenosti pa ga mediji in del politike ignorira ali omalovažuje, s tem pa daje desno-ekstremnim političnim grupacijam veliko priložnosti. Pogosta dejanja so nadlegovanje, poškodovanje stvari, fizični napadi, kraje, ropi, spolna delinkvenca ipd., kar se v literaturi omenja najpogosteje kot t.i. etnično motivirani kriminal.

⁵ O realpolitičnih vidikih lahko govorimo tudi v smislu gledanja na stvari.

prebivalstvo v tej regiji (Bottlik, 2009). Druga težava je konfrontacija z Rusijo, kar ustvarja in krepi vzhodnoevropsko periferijo. Tak razvoj prinaša jedrnim območjem prednosti, široka periferna cona pa povečuje svojo odvisnost od evropskega jedra. Rivaliteta EU, Rusije in Turčije v tem prostoru njegovo periferizacijo kvečjemu pogloblja.

Upravljanje z migracijami kriznega značaja je torej ključno za prihodnost EU. To skoraj avtomatično narekuje predvsem restriktivno politiko zato, da ohrani red in mir ter omogoči svobodo migracij regularnega značaja; te namreč evropske države potrebujejo. Evropska migracijska kriza je razkrila številne šibkosti. Razhajanje stališč med članicami EU v zadnjem (kriznem) desetletju kaže na neizgrajenost evropskega projekta v temeljih. EU vlaga sorazmerno zelo veliko v oblikovanje širše evropske identitete, pri čemer so ji nacionalizmi njenih narodov a priori napoti. Vendar so EU pogodbeno zgradile članice, pričakujoč zanesljivost ohranjanja lastne identitete (Atlas der Globalisierung, 2012: 79). To sicer nikakor ne pomeni, da je – tako kot je bila še v dveh desetletjih po drugi svetovni vojni (Kosmač, 2017) – bila prioriteta razvoja evropskih družb njihova homogena etnična struktura. Ta se je prav zaradi množičnih selitev v preteklih desetletjih popestrila, a je zadržala svoje temeljne značilnosti. Integracijski model je bil marsikje uspešen, ne pa povsod in v vseh primerih (Latinović, 2018). Primer očitnega (samo)segregiranja številčne muslimanske skupnosti v Franciji je v končni posledici socialno-ekonomski in ne le kulturni ali varnostni problem (Neal, 2010: 248–250). Ni presenečenje, da je vprašanje identitete postalo v kontekstu omenjenih migracijskih procesov izjemno pomembna tema ne le robnih političnih skupin desnega političnega izvora, ampak evropske družbe v celoti. Vendar tega problema niso načeli migranti s pretežno islamskim kulturnim zaledjem, temveč je »problem« v ignoriranju novejših zgodovinskih izkušenj z lastnimi nacionalizmi. Krivo je pomanjkljivo ukvarjanje z lastno identiteto, ki je v evropskih družbah najprej nacionalna ali etnična, širše identitete (ali več identitet) pa sprejme kot pragmatizem in okoliščino. Iz jugoslovanske krize (1990–2000) se evropska politika in diplomacija nista naučili skoraj ničesar. Podcenjevanje etničnega fenomena je tvegano najprej zaradi tega, ker ne dopušča evolucije kulturnega pluralizma, pač pa leta tega z različnimi ukrepi spodbuja, pričakujoč učinke »homogenosti v heterogenosti«, pri tem pa naleti na nacionalni odpor in iskanje

starih (dejansko nacionalističnih) vzorcev. V tej idealpolitični konstrukciji pride prav množična imigracija etnično in kulturno raznolike populacije. Migranti torej niso videni le kot nova delovna sila (kar se je izkazalo večidel za vsaj srednjeročno iluzijo), temveč tudi kot gradniki multikulturalnosti. Podcenjevanje moči »etničnega dejavnika« se je pokazalo pri ukrajinski, grški in katalonski krizi in z radikalnimi posledicami pred dobrima dvema desetletjema na Balkanu.

V sicer dodobra heterogenizirano evropsko družbo je z množičnim migrantskim »influksom« vstopila etnično raznolika, toda kulturno precej kompaktnjša populacija, ki so jo domače družbe zaradi občutljivosti etničnega vprašanja prepoznale kot tveganje ali grožnjo. Množična imigracija je kratkoročno sprožila burne notranjepolitične odzive, vplivala na javno mnenje, to pa na ravnanje vlad. Toda bistveno pomembnejši so dolgoročni učinki na strukturo evropskih družb ter s tem tudi na njihovo identiteto. Iluzorno je pričakovati, da učinkov (skoraj) ne bo. Množična gibanja imajo vedno posledice, navadno pa tudi svoj smisel in namen. Niso sporadične in brezciljne. Pomenljivo je, da prihaja do vzpona radikalnejših gibanj v doslej multikulturalnim konceptom naklonjenih okoljih. A ti niso bili anacionalni. Da so migranti večidel po veri muslimani, je okoliščina. Vendar ne slučajna, če se upošteva tudi odkrito panislamsko politično retoriko v konkurenčnih jedrih (na primer v Turčiji). V jedrih islamskih držav ima religija zelo pomemben položaj – in ga celo utrjuje. Koncept »ummata« (Al Ahsan, 2004: 11–15) ki naj presega nacionalno idejo, je nasproten sekularnosti političnega življenja evropskih (ali širše zahodnih pa tudi drugih) družb. Integracija številčnih in prostorsko koncentriranih prebivalcev islamske vere je v mnogih evropskih državah počasna ali pa je sploh ni. Dokaj številčen dodatni kontingent krepi občutke moči in ne deluje integrativno. Nasprotno pa pri »starem« evropskem prebivalstvu često vzbuja občutke ogroženosti. Dejansko gre pri tem za pojave getoizacije primarno in tudi navzven najbolj jasno prepoznavnih kulturnih razlogov, dejansko pa le sledijo vzorcu prostorsko-socialnega vedenja šibkega in zato ranljivega prebivalstva (Zupančič, 2017: 169–170), tipičnega prav za imigrantske skupnosti. Zato gre pričakovati neko mero tudi prostorske in kulturne (avto)segregacije v evropskih družbah, s tem pa tudi neizbežnost konfliktov.

V razmislek naj bo, da je razprava o narodnih in širših identitetah bistveno zahtevnejša, ker je identiteta kolektivna in teritorialno vezana. Migracije so nova okoliščina, kot trend neizogibna, in prav zato velik izziv evropskim

družbam prihodnosti. Sredozemski prostor je zaradi teh trendov preizkusni kamen evropske integracijske zdržnosti.

Viri in literatura

- Adey, P. (2010). *Mobility*. New York & London: Routledge.
- Akşin, S. (2007). *Turkey. From Empire to Revolutionary Republic*. New York: New York University Press.
- Al-Ahsan, A. (2004). *Ummet ili nacija. Kriza identiteta u savremenom muslimanskom društvu*. Sarajevo: Libris.
- Albanija zavrnila možnost, da bi tam vzpostavili centre za pribežnike (27. 6. 2018). <https://www.rtvlo.si/evropska-unija/albanija-zavrnila-moznost-da-bi-tam-vzpostavili-centre-za-prebeznike/459148> (dostopno 19. 7. 2018).
- Aron, R. (1962). *Paix et guerre entre les nations*. Pariz: Larousse.
- Atlas der Globalisierung. Die Welt von morgen (2012). *Le Monde diplomatique/Taz Verlags- und Vertriebs GmbH*, Berlin.
- Avijutsky, V. (2009). *Geopolitiques nationales. Le monde au XXI. Siecle*. Pariz: Armand Colin.
- Barnett, P. M. (2004). *The Pentagon's New Map. War and Peace in the Twenty-First Century*. New York: Penguin Group.
- Bassam, T. (2001). *Krieg der Zivilisationen. Politik und Religion zwischen Vernunft und Fundamentalismus*. München: Heyne Bücher.
- Bottlik, Z. (2009). Geographical and historical aspects of the situation of Muslim population on the Balkans, *Hungarian geographical bulletin*, 58, 4, 257–280.
- Brownlee, J., Masoud, T., Reynolds, A. (2013). *The Arab Spring: the politics of transformation in North Africa and the Middle East*. Oxford: Oxford University Press.
- Chatty, D. (2017). *Syria. The making and unmaking of a refugee state*. London: Hurst & Company.
- Citino, J. N. (2010). *From Arab Nationalism to OPEC. Eisenhower, King Sa'ūd, and the Making of the U.S. – Saudi Relations*. Second edition. Indiana University Press, Bloomington & Indianapolis.
- Dakič Prelc, D. (2018). Prisotnost Hezbolaha in Irana ter verjetnost eskalacije konfliktov z Izraelom, *Revija Obramba*, 50, 8, 20–25.
- Davis, W. W. in Azizian R. (ur.) (2007). *Islam, Oil and Geopolitics, Central Asia after september 11th*. Lanham: Rowman & Littlefeld.
- De Falco, J-M., Radcliffe, T., Riccardi, A. (2014). *Le livre noir de la condition des chretiens dans le monde*. Pariz: XO Editions.
- Der Neue Fischer Weltalmanach (2016). Frankfurt na Majni: Fischer Verlag.
- Der Neue Fischer Weltalmanach 2018: Frankfurt na Majni: Fischer Verlag.
- Etienne, B. (1987). *L'Islamisme radical*. Pariz: Hachette.
- EU pošilja Španiji in Grčiji 45,6 milijona evrov za pribežniške centre (2. 7. 2018). <https://www.rtvlo.si/svet/eu-posilja-spaniji-in-grciji-45-6-milijona-evrov-za-prebezniske-centre/459681> (dostopno 20. 7. 2018).
- Feltri, V. in Sanguiliano, G. (2015). *Četrty rajh: kako si je Nemčija podredila Evropo*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Gaiser, L. *Dinamika mednarodne politike v XXV. stoletju*. Radovljica: Didakta.
- Goldman, M. (2010). *Oilopoly. Putin, Power and the Rise of the New Russia*. Oxford: Oneworld.
- Hanne, O. in Neuville, F. de la. (2015). *Panstwo Islamskie. Geneza nowego kalifatu*. Varšava: Dialog.
- Hourani, A. (1991). *A History of Arab Peoples*. New York: Warner Books.
- Huntington, S. (1993). »The Clash of Civilizations«, *Foreign Affairs*, 72, 3, 22–49.
- Huntington, S. P. (1996). *The Clash of Civilisations*. New York: Simon & Schuster.
- Husa, K., Parnreiter, C., Stacher, I. (ur.) (2000). *Internationale Migrationen*. Dunaj: Brandel & Apsele Sudwind.
- Johnson, C. in Kay, S. (ur.) (2005). *The Sorrows of Empire: Militarism, Secrecy and the End of the Republic*. Los Angeles: St. Martins Press.
- Klein, N. (2009). *Doktrina šoka. Razmah uničevalnega kapitalizma*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Klemenčič, M. in Maver, A. (2017). *Izbrana poglavja iz zgodovine selitev od začetkov do danes, Zora 124*. Maribor: Univerzitetna založba Univerze v Mariboru.
- Kosmač, M. (2017). *Etnično homogena Evropa. Preselitev prebivalstva v Sudetih 1945–1948*. Koper: Založba Annalee.
- Lacoste, Y. (1976). *La géographie, ça sert, d'abord, à faire la guerre*. Pariz: Maspero.
- Lacoste, I. (2009). *Geopolitique. La longue histoire d'aujourd'hui*. Pariz: Larousse.
- Lasserre, F. in Gonon, E. (2008). *Manuel de Geopolitique. Enjeux de pouvoir sur des territoires*. Pariz: Armand Colin.
- Latinović, A. (2018). *CIA i raspad Europe: scenarij crnila i straha ili realna mogućnost?* <https://direktno.hr/direkt/cia-i-raspad-europe-scenarij-crnila-i-straha-ili-realna-mogucnost-127348/> (dostopno: 20. 7. 2018).
- Legewie, K. (ur.) (2004). *Die Türkei und Europa*. Frankfurt na Majni: Suhrkamp.
- Lendmann, S. (2016). <http://www.globalresearch.ca/more-evidence-of-turkeys-support-of-the-islamic-state-isis-in-liaison-with-us-and-nato/5500916> (dostopno 22. 2. 2016).
- Lezbos – na robu Evrope (2018). <https://www.rtvlo.si/svet/lezbos-na-robu-evrope/443746/> (dostopno 22. 1. 2018).

40. Litwak, R. S. (2007). *Regime Change. US Strategy through the Prism of 9/11*. Baltimore: John Hopkins University Press.
41. Magocsi, P. R. (2002). *Historical Atlas of Central Europe*. Seattle: University of Washington Press.
42. Main migratory routes into EU / land and sea: Trends and Routes. Frontex (2017). <http://frontex.europa.eu/trends-and-routes/migratory-routes-map/> (dostopno 29. 6. 2018).
43. Mazower, M. (2002). *Temna celina: dvajseto stoletje*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
44. Meaker, M. (2016). No German, No English – no jobs for refugees. <http://www.ft.com/cms/s/2/8a2a533c-182a-11e6-b197-a4af20d5575e.html#axzz4CxnR8NJD> (dostopno 24. 4. 2016).
45. Munz, R. in Reiterer, A. F. (2007). *Owercrowded world? Global Population and International Migration*. Frankfurt: Fischer Taschenbuch Verlag.
46. O'Connor, B. (ur.) (2007). *Anti-Americanism: History, Causes*. Themes: Greenwood Press.
47. Ortolland, D. in Pirat, J-P. (ur.) (2008). *Atlas geopolitique des espaces maritimes. Frontieres, energie, peche et environment*. Pariz: Editions TECHNIP.
48. Osman, T. (2011). *Egypt on the Brink. From the Rise of Nasser to th Fall of Mubarak*. New Haven & London: Yale University Press.
49. Park, J. (2016). Europe's Migration Crisis. <http://www.cfr.org/refugees-and-the-displaced/europes-migration-crisis/p32874> (dostopno 4. 2. 2016).
50. Piketty, T. (2015). *Kapital v 21. stoletju*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
51. Pirc, J. (2017). Libija – od imigracijskega središča do območja prisilnih migracij, *Geografski obzornik*, 64, 1, Ljubljana, 23–33.
52. Prevelakis, G. (ur.) (1996). *Les Reseaux des diasporas / The networkks of Diasporas*, KYKEM, Nicosia.
53. Rogelj, B. (2017). Prisilne migracije: novo poglavje starega problema, *Geografski obzornik*, 64, 1, Ljubljana, 14–22.
54. Schuster, S. (2016). Racist violence in Germany (13. 1. 2016). <http://time.com/4178642/racist-violence-germany-refugees/> (dostopno 29. 1. 2016).
55. Simon, J. (2016). They came, they saw, they depart! The view of refugees and migrants in Hungary (2015–2016). *Migrants and refugees across Europe*, Rim, 27.–29. april (zbornik).
56. Skeldon, R. (1997). *Migration and development: a global perspective*. New York: Longman.
57. Rambotsham, O., Woodhouse, T., Miall, H. (2010) *Contemporary conflict resolution*. 2nd ed. Maleden: Politiy.
58. Sandole, D. J. D. (2010). *Peacebuilding*. Malden & Cambridge: Politiy Press.
59. Smith, D. (2015). *The Atlas of War and Peace*. Third Edition. London: Earthscan Publications Ltd.
60. Španija in Grčija pristali na vračanje pribežnikov iz Nemčije (29. 6. 2018). <https://www.rtvsl.si/evropska-unija/spanija-in-grcija-pristali-na-vracanje-prebeznikov-iz-nemcije/459424> (dostopno 20. 6. 2018).
61. Tibi, B. (2001). *Krieg der Zivilisationen. Politik und Religion zwischen Vernunft und Fundamentalismus*. Aktualisierte und erweiterte Ausgabe. München: Wilhelm Heyne Verlag.
62. Tunjić, F. (2004). *Vmesna Evrope. Konfliktnost državnih teritorialnih meja*. Koper: Založba Annales.
63. Unemployment statistics (2015). http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Unemployment_statistics (dostopno 22. 4. 2016).
64. Venturini, A. (2004). *Postwar Migration in Southern Europe 1950–2000. An Economic Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.
65. Verlič Christiansen, B. (2002). *Evropa v precepu med svobodo in omejitvami migracij*. Ljubljana: FDV.
66. Vintar Mally, K. (2010). *Maroko. Vodniki Ljubljanskega geografskega društva*. Ljubljana: Založba ZRC.
67. Voditelji članic EU-ja po deveturnih pogojanjih dosegli dogovor o priseljevanju, 2018 (29. 6. 2018). <https://www.rtvsl.si/evropska-unija/voditelji-clanic-eu-ja-po-deveturnih-pogojanjih-dosegli-dogovor-o-priseljevanju/459335> (dostopno 19. 7. 2018).
68. Zupančič, J. (2005). Geografski vidik kriznih območij. *Geografski obzornik*. 52. 3. 4–10.
69. Zupančič, J. (2009). Političnogeografska analiza Balkana. *Dela*. 32. 85–134.
70. Zupančič, J. (2011). Nemirni afriški kontinent: geografski vidiki kriznih območij v Afriki. *Geografski obzornik*, 58, 4, 19–28
71. Zupančič, J. (2012). Arabski prostor v geopolitični perspektivi. *Dela*. 38. 71–87.
72. Zupančič, J. (2013). Geopolitične perspektive srbskega vprašanja na Balkanu. *Dela*, 2013, 40, 133–162.
73. Zupančič, J. (2014). Ukrajinska kriza = Ukraine crisis. *Geografski obzornik*. 61, št. 1/2, 40–42.
74. Zupančič, J. (2015). Crisis urbanization and empty spaces: the spatial aspects of ethnic conflicts. V: Wells, Maureen (ur.). *Ethnic conflicts and global interventions, (Terrorism, hot spots and conflict-related issues)*. New York: Nova Science Publishers, 21–39.
75. Zupančič, J. (2016). The European refugee and migrant crisis and Slovenian response. *European Journal of Geopolitics*, 2016, no. 4, 95–121.
76. Zupančič, J. (2017). *Socialna geografija. Človek, prostor in čas*. Ljubljana: Znanstvena založba FF.
77. Zupančič, J. (2017). Geopolitični vidiki evropske begunske in migracijske krize, *Geografski obzornik*, 64, 1, 4–13.